

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет соціально-психологічної освіти та управління
Кафедра психології та педагогіки

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

**МАТЕРІАЛИ ПЕРШОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ
ТА ПЕДАГОГІКИ**

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ
У ХХІ СТОЛІТТІ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ»**

15 грудня 2020р.

Збірка наукових праць

Випуск I

Дніпро
2020

УДК 159.9
М 12

*Рекомендовано до друку
кафедрою психології та педагогіки
факультету соціально-психологічної освіти
та управління Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 02.12.2020)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Деркач Л.М. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та педагогіки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Сергієні О.В. – доктор медичних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Диса О.В. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та вікової психології Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

М 12 Магістерські студії. Матеріали першої науково-практичної конференції кафедри психології та педагогіки «Актуальні проблеми психологічної науки у ХХІ столітті: погляд у майбутнє» (15.12.20р.): зб. наук. праць; Вип. І. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 64 с.

Збірник містить матеріали доповідей магістрів на першій науково-практичній конференції кафедри психології та педагогіки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми психологічної науки у ХХІ столітті: погляд у майбутнє» (15.12.20р.), яка проведена науковцями кафедри.

В роботі конференції прийняли участь здобувачі вищої освіти другого магістерського рівня. У матеріалах конференції представлені теоретичні та практичні аспекти наукових досліджень, проведених магістрами в процесі виконання кваліфікаційних робіт.

Видання адресоване науковцям, аспірантам та студентам за спеціальністю «Психологія».

© Автори, 2020
© ДДУВС, 2020

ЗМІСТ

Андріянова Л. Формування ціннісних орієнтацій особистості старшокласника	5
Баєв А. Психологічні детермінанти уявлення особистості про своє майбутнє в умовах кризи	9
Гуртова Ю. Емоційний стан як чинник схильності до суїцидальної поведінки у підлітковому віці	12
Зраєнко О. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків та їх корекція за умови соціокультурної середовища	15
Ігнатенко В. Кризові стани особистості та їх особливості у підлітковому віці	20
Ісаєва О. Формування самосвідомості, зокрема самооцінки у підлітковому віці	23
Ісаєва С. Адаптація здобувачів вищої освіти до навчання у вищому навчальному закладі	28
Калашник В. Психологічні особливості дітей 5-6 років, які відвідують дитячий навчальний заклад	32
Лебідь Д. Чинники формування синдрому емоційного вигорання військовослужбовців	35
Матвієвська Н. Сімейний статус як чинник саморозвитку сучасної жінки	39

Осінцева О.

Роль лідерських якостей у професійному становленні сучасних жінок 44

Ребриста А.

Психологічні складові конфліктної ситуації в студентській групі 47

Стояцька Г.

Психологічні чинники готовності до сприйняття
змін в аспекті правоохоронної діяльності 51

Троценко Л.

Дослідження гендерних особливостей уявлень про щастя підлітків 55

Шпак Д.

Булінг: проблеми кваліфікації та протидії 59

УДК 159.9:37.015.3

Лідія Андріянова
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»
науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

Ключові слова. Ціннісні орієнтації, формування, старшокласники, методичне забезпечення, гендерні особливості.

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку освіти в Україні пріоритетними завданнями навчально-виховного процесу є формування у підростаючого покоління загальнолюдських цінностей.

Як відзначають науковці (В. Алексєєв, Б. Волков, І. Кон та ін.) в кризові періоди стану суспільства підлітки виявляються самими нестійкими, морально непередготовленими і незахищеними. Сучасні підлітки відчувають гостру кризу в процесі формування їх ціннісних орієнтацій. Перш за все, кризовий стан проявляється за відсутності базових цінностей (сєнс життя, поняття про життя, духовність, патріотизм і багато іншого). Практично всі психологи збігаються на тому, що підлітковий вік є абсолютно особливим етапом розвитку особистості [1, с. 84-87; 2, с. 117-121; 3, с. 256; 4, с. 50-52; 5, с. 207].

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації у старшокласників.

Предмет дослідження: процес формування ціннісних орієнтацій старшокласників.

Мета роботи. Вивчити теоретично та дослідити психологічні складові ціннісних орієнтацій старшокласників.

Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання:**

1. Теоретичне визначення поняття ціннісних орієнтацій особистості.
2. Виявлення основних чинників, які впливають на формування ціннісних орієнтацій старшокласників.
3. Підбір психодіагностичних методик для проведення емпіричного дослідження.
4. Підбір полігону та групи опитуваних, проведення емпіричного дослідження.

5. Обробка та аналіз отриманих результатів дослідження.

Гіпотеза дослідження: структура ціннісних орієнтацій сучасних підлітків може змінюватися при проведенні психокорегуючих заходів, спрямованих на посилення професійної мотивації, етичних та моральних норм взаємовідносин; показники значущості типів цінностей залежать від статевої приналежності старшокласників.

Методи дослідження: в дослідженні були використані методи: теоретичний (аналіз, узагальнення); емпіричний (спостереження, опитування); математико-статистичний (метод середніх значень та кореляційний аналіз Пірсона).

Для проведення емпіричного дослідження були відібрані психодіагностичні **методики:** «Методика вивчення ціннісних орієнтацій ранжуванням списку цінностей» (опитувальник М. Рокича); методика «Ціннісні орієнтації» О.Моткової, Т.Огневої; методика С. Бем «Визначення ступеня андрогінності, маскулітності та фемінітності особистості».

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні знань про формування ціннісних орієнтацій старшокласників та їх гендерних аспектів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати емпіричного дослідження можуть бути використані практичними психологами, викладачами та батьками в своїй діяльності.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми показав, що їй присвячені чисельні роботи науковців. Під цінністю розуміють ідеї, ідеали та мету, до якої прагне людина та суспільство. Для людини цінністю є все, що має для неї певну значущість, особистісний або суспільний сенс. Цінність – це уявлення про те, що є святым для людини, групи, суспільства в цілому; упевненість, уподобання, які виражені в поведінці людини [6, с. 117-120].

Формування особистісної ціннісної структури індивіда виступає важливим чинником процесом соціалізації, за посередництвом якої людина стає рівноправним членом суспільства у всій повноті взаємовідносин.

Як правило, для особистісних цінностей характерна висока усвідомленість, яка відображається в свідомості у формі ціннісних орієнтацій і слугує важливим чинником соціальної регуляції стосунків між людьми і поведінкою індивіда. Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань та обмежувачів значущого, істотного для даної людини від незначного та неістотного.

Ціннісні орієнтації – складний соціально – психологічний феномен, що характеризує спрямованість та зміст активності особистості, який є складовою частиною системи відносин особистості, визначає загальний підхід людини до світу, що надає сенс і напрямок особистої позиції поведінці та вчинкам. Система ціннісних орієнтацій виражає внутрішню основу відносин особистості з дійсністю.

Учені М. Рокич та Ш. Шварц зробили найсуттєвішу спробу упорядкува-

ти теорію універсального змісту та структури цінностей, які трактуються як уявлення людей про цілі, які слугують керівними принципами в житті.

Формування ціннісних орієнтацій особистості являється для різних дослідників предметом детальної уваги та різнопланового вивчення. Дослідження подібних питань набувають особливого значення в підлітковому віці, оскільки саме з цим період онтогенезу пов'язаний той рівень розвитку ціннісних орієнтацій, який забезпечує їх функціонування як особливої системи, надає визначальний вплив на спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

У вітчизняній психології основи розуміння закономірностей розвитку в підлітковий вік закладені в роботах Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, Т.В. Драгунової, Л.І. Божович, Д.І. Фельдштейна, Г.А. Цукерман та ін. Часто весь підлітковий період трактують як кризовий, як період нормальної патології, підкреслюючи його бурхливий перебіг, складність і для самого підлітка і для спілкування з ним дорослих. Д.Б. Ельконін, навпаки, сам підлітковий вік розглядає як стабільний вік і виділяє кризи. Підлітковий вік як етап психічного розвитку характеризується виходом дитини на якісно нову соціальну позицію, пов'язану з пошуком власного місця в суспільстві. Завищені претензії, не завжди адекватні уявлення про свої можливості призводять до чисельних конфліктів підлітка з батьками і вчителями, до заперечної поведінки. Навіть в цілому, для нормально протікаючого підліткового періоду властиві асинхронність, стрибкуватість, дисгармонічності розвитку.

У підлітковому віці продовжується інтелектуалізація всіх психічних процесів. Вчителі та батьки більше апелюють до розуму дитини, ніж до почуттів. Продовжує інтенсивно розвиватися теоретичне мислення.

Складаються основні потреби підліткового віку: потреба у самовираженні; потреба уміти щось робити; потреба щось значити для інших; потреба рівноправного спілкування з дорослими; посилення статевої ідентифікації.

Результати дослідження. Аналіз результатів, отриманих за тестом М. Рокича, виявив певні гендерні відмінності у визначенні життєвих цінностей підлітків.

Дівчатками перші місця були відведені таким цінностям як «щасливе сімейне життя» (4,55), «цікава робота» (4,35), «любов» (4,26). Лідуюче положення займають такі цінності, як «здоров'я» (4,20), «хороші і вірні друзі» (4,00). Середні місця в ієрархії цінностей відведені: «активній життєвій діяльності» (3,80), «рівності» (3,75), «пізнанню та інтелектуальному розвитку» (3,60), «матеріальному забезпеченню життя» (3,45). Найменш значущими цінностями для дівчаток є «творча діяльність» (3,35), «суспільне визнання» (3,25). Решта цінностей не визначають життєву позицію дівчаток.

Хлопчики виявили велику орієнтованість на «цікаву роботу» (4,55) і «хороших і вірних друзів» (4,45). Серед провідних цінностей, що визначають ядро цінностей для хлопчиків, відзначені «пізнання» (4,35), «здоров'я» (4,28), «впевненість у собі» (4,23). Також високо оцінюються «щасливе сімейне

життя» (3,75), «любов» (3,65), «активна життєдіяльність»(3,50). Малооціненими цінностями хлопців представляються такі цінності як «краса природи» (3,20), «творча діяльність» (3,10), «спокій в країні» (3,00).

В цілому по групі підлітків цінності розподілилися таким чином:

Найбільш значущі термінальні цінності - «цікава робота» (4,42), «щасливе сімейне життя» (4,35), «наявність хороших і вірних друзів» (4,22), «здоров'я» (4,14). Найменш значущі цінності - «спокій в країні, мир» (3,15), «отримання задоволення» (3,12), «суспільне визнання» (3,10).

Аналіз даних за розділом «інструментальні цінності» показав, що у даної групи підлітків вищий ранг займають «життєрадісність», «освіченість», «чесність», «раціоналізм».

Аналіз показників, отриманих за методикою Ш. Шварца на рівні нормативних ідеалів виявив, що найбільшою значущістю для представників досліджуваної нами групи мають такі типи цінностей, як «досягнення» (4,11), «самостійність» (3,94), «доброта» (3,89), а найменшою значимістю – «традиції» та «стимуляція». Аналіз даних по другій частині опитувальника («Профіль особистості») показав, що на рівні індивідуальних пріоритетів найбільшою значущістю для опитаних підлітків мають такі типи цінностей як «самостійність» (2,54), «гедонізм» (2,30) і «доброта» (2,16), а найменшою значимістю є «традиції», «конформність». Аналіз гендерних відмінностей показує, що на рівні нормативних ідеалів дівчата трохи вище оцінюють три зазначені вище найважливіші цінності, особливо «досягнення».

Таким чином, результати дослідження свідчать про наявність гендерних відмінностей в формуванні ціннісних орієнтацій особистості. Продовження дослідження в даному напрямку повинно стосуватися розробки соціально-психологічних заходів, спрямованих на оптимізацію формування ціннісних орієнтацій підлітків.

1. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навч. посіб. Тернопіль: Навч.книга – Богдан, 2006. – 112с.
2. Кугішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: Курс лекцій. – К.: ЦНЛ, 2005 – 128с.
3. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія. Навч.посіб. – К.: Каравела, 2007 – 400с.
4. Киприянова Е.В. «Исследование ценностных ориентаций старшеклассников и управление социализацией личности// Обществознание в школе. – 1999.-№2. – с.50-52
5. Кон И.С. «Психология старшеклассника». – М: Просвещению – 1982.-207с.
6. Ольшанский В. «Старшеклассник в изменяющемся мире»: Социол. Исслед.//Нар. Образование – 2000. - №3. – с.117-120.

УДК 159

Андрій Басв

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

Науковий керівник: **Олена Диса**

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УЯВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРО СВОЄ МАЙБУТНЄ В УМОВАХ КРИЗИ

Професійний розвиток особистості завжди ускладнюється непередбачуваними і некерованими подіями, що часто супроводжується розвитком станів тривоги і стресу, різкими змінами усього життєвого шляху, руйнацією професійних планів і уявлень про майбутнє. У психологічних дослідженнях був відзначений факт однозначно негативного впливу втрати роботи на людину.

Час – один з важливих, але вкрай мало використовуваних резервів психічної організації особистості, її самореалізації в соціумі. У складних життєвих ситуаціях проблема «людина і час» актуалізується. У ситуації нестабільності людина по-іншому переживає час власного життя, переосмислює минуле, сьогодення і майбутнє, іноді втрачає відчуття часу, а значить, і цілі власного буття, що може бути одним із симптомів життєвої кризи.

У зв'язку з цим ми звернули увагу на особливості переживання часу власного життя особами, які під час пандемії COVID-19 знаходяться в умовах переживання кризи, пов'язаною з можливою втратою роботи. Дослідженням охоплені представники середнього та малого бізнесу, які знаходяться в умовах загрози втрати роботи та підприємців, які вже втратили роботу. Іншу групу складають особи, які мають стабільну роботу (працівники бюджетних організацій).

Об'єкт: процес переживання кризи, пов'язаної з втратою роботи

Предмет: уявлення про своє майбутнє в умовах кризи, пов'язаної з втратою роботи.

Мета: дослідити та порівняти особливості переживання часу власного життя особами, які заходяться в умовах кризи, пов'язаної з можливою втратою роботи та особами, які мають стабільну роботу.

Концептуальна гіпотеза: припущення про те, що переживання кризи втрати роботи впливає на процес планування та побудови власної майбутньої перспективи.

Емпіричні гіпотези:

1. Строки планування майбутнього різні у осіб, які мають постійну роботу і осіб, які переживають кризу, пов'язану з втратою роботи.
2. Існують особистісні передумови, які дозволяють особистості оптимально планувати своє майбутнє навіть в умовах професійної кризи.

Завдання:

1. Проаналізувати психологічну літературу з проблеми професійного розвитку особистості та професійної кризи, пов'язаної з втратою роботи.
2. Сформувати комплекс методик для дослідження особистісних особливостей осіб, які переживають кризу, пов'язану з втратою роботи.
3. Провести порівняльний аналіз уявлень про своє майбутнє та особистісних особливостей у групи осіб, що мають стабільну роботу і осіб, які можуть її втратити.
4. Виявити залежність між плануванням майбутнього та особистісними особливостями.
5. Визначити особистісні передумови, які дозволяють особистості оптимально планувати своє майбутнє навіть в умовах професійної кризи.

Методи дослідження: з метою дослідження та порівняння особливостей переживання часу власного життя особами, які заходяться в умовах професійної кризи, пов'язаної з можливою втратою роботи та особами, які мають стабільну роботу було використано методи *теоретичного* аналізу, що дозволили висвітлити особливості професійної кризи, пов'язаної з втратою роботи.

Для перевірки гіпотез дослідження застосовано наступні *психодіагностичні* методики:

1. Методика «Лінії життя», авторами якої є А.А. Кронік, Б.М. Левін, А.Л. Пажинтов;
2. Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттер, адаптація Е. Ф. Бажина, Е. А. Голинкіна, Л. М. Еткінда).
3. Методика «СЖО» (Д.О. Леонт'єв)
4. «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» (А.В Карпов)
5. « Шкала переживання часу» (Є.І. Головаха та А.А Кронік).

Наукова новизна дослідження полягає :

- у розширенні уявлення про психологічні механізми переживання професійної кризи, пов'язаної з втратою роботи;
- у поглибленні психологічних знань щодо взаємозв'язку переживання професійної кризи і побудови майбутньої перспективи.

Практична значущість роботи визначається у тому, що результати дослідження можуть бути використані психологами, соціальними працівниками для розробки програм роботи з людьми, які знаходяться під загрозою втрати роботи та полегшення їх психоемоційного стану.

Висновки: Планування свого життя в умовах кризи, у тому числі пов'язаної з втратою, а також і з можливістю втрати роботи, може збуджувати в особистості різні моделі поведінки, які безпосередньо будуть відобража-

тись на подальшому житті залежно від її світогляду.

Якщо розглядати крайні моделі поведінки у однакових кризових і стресових умовах, то різні особистості можуть або прийняти на себе відповідальність за своє життя і зайняти активну життєву позицію (наприклад, змінити місце роботи, опанувати нову професію, здобути нові знання, уміння та навички), або здобути КПТСР, депресію та інші нервові розлади, подальшу відмову від відповідальності та подальше погіршення рівня свого життя, при цьому підвищення соціальної напруги і ще більшу деградацію соціуму.

1. Абульханова-Славская К.А. Личностная регуляция времени // Психология личности в трудах отечественных психологов. — СПб.: Питер, 2000. — С. 279 – 296.
2. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал. — 1994. — № 15. — С. 3 – 19.
3. Болотова А. К. Человек и время в познании, деятельности, общении / А. К. Болотова. — М. : Изд. Дом ГУ-ВШЭ, 2007. — 283 с.
4. Бойко Г.В. Трансформація уявлень про себе в умовах кризи, пов'язаної з втратою роботи/ Автореф. Дис... канд. Психол. Наук.. 19.00.01. — загальна психологія, історія психології — Х., - 2006. — 17с.
5. Василюк Ф.Е. Психология переживания. — М.: МГУ, 1984. — 200 с.
6. Вірна Ж.П. Переживання самотності в умовах втрати роботи // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. VII.— К., 2005. — Вип. 6. — С. 70 – 75.
7. Дмитриева М.В. Исследование ценностно-смысловой сферы безработных // Ежегодник Российского психологического общества. Методы психологии. — Т.3. — Вып.2. — Ростов-на-Дону, 1997. — С. 83 – 84.
8. Карпова Н.Л. Изменение смысло-жизненных ориентаций — изменение линии жизни // Мир психологии. — М. – Воронеж, 2001. — №2. — С. 61 – 64.
9. Минигалиева М.Р. Смена профессии — критическая жизненная ситуация // Психология зрелости и старения. — 2002. — № 1(17). — С. 153 – 167.
10. Пилипенко Н.М. Адаптація особистості до життєвої кризи // Журнал практикуючого психолога. — 2000. — Вып.6. — С. 140 – 147.
11. Розенова М.И. Психосемантические аспекты отношения ко времени. Автореф. Дис. канд. психол. наук.— 19.00.01 — Общая психология, история психологии. — М., 1998. — 20 с.
12. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: структурно-генетичний підхід / Автореф. Дис. докт. психол. наук. 19.00.01 — Загальна психологія; історія психології. — К., 1994. — 48 с.

УДК 159.

Юлія Гуртова

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Валерій Буланов**

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЯК ЧИННИК СХИЛЬНОСТІ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Найбільш вразливими життєвими періодами, коли особистість звертається до сенсу життя й переглядає його цінність, є юнацький та літній віки. Зазвичай події й ситуації, що змушують людину переглянути своє відношення до минулого та майбутнього, співпадають з поняттям психологічної кризи, що характеризується блокадою життєвих цілей. В сучасних умовах багато фахівців вказують на зниження суїцидального віку, зокрема поширюються випадки самогубства у дітей та підлітків.

Багато хлопців і дівчат підліткового віку вже стикалися з дуже «дорослими проблемами». Нерозуміння, невизначеність майбутнього і нерозділена любов, яка в цьому віці здається єдиною – можуть підкосити і дорослу людину. І до підлітка, пригніченого цими речами, приходять думки про те, що тут не так вже й добре, як може бути. У багатьох підлітків трапляються проблеми у житті, які здаються їм нерозв'язними. Тоді вони найбільше потребують підтримки і любові своїх близьких людей – не показової і оптимістичної, а допомоги в розумінні себе і світу.

Високий рівень суїциду в Україні та інших країнах світу ставить питання про причини цього явища та способах його попередження. У науковій літературі причини самогубства розглядаються поряд з чинниками суїцидальної поведінки, зокрема нейробіохімічними, соціальними, філософсько-психологічними [5; 8].

Причини суїцидальної поведінки неповнолітніх полягають у:

- 1) нерозумінні, неприйнятті неповнолітнього “значущими іншими”, що викликає переживання образи, самотності, відчуження;
- 2) втраті батьківської любові, нерозділеному коханні;
- 3) смерті, розлученні батьків;
- 4) прикладі суїцидальної поведінки батьків, родичів тощо [1; 3; 12].

Деякі дослідники визначають соціально-психологічні чинники, які можуть сприяти виникненню суїцидальних проявів у підлітків та юнаків:

- серйозні проблеми у сім'ї;
- проблеми у спілкуванні з однолітками;
- смерть улюбленої або значущої людини;
- розрив стосунків з коханою людиною;
- міжособистісні конфлікти або втрата значущих відносин;
- проблеми з дисципліною або із законом;
- тиск, здійснюваний групою однолітків, передусім той, що пов'язаний із наслідуванням самопошкоджуючої поведінки інших;
- тривале перебування у ролі жертви або «цапа-відбувайла»;
- розчарування успіхами у навчальному закладі або невдачі у навчанні;
- високі вимоги у навчальному закладі до підсумкових результатів навчальної діяльності (іспитів, зовнішнього незалежного оцінювання);
- погане економічне становище, фінансові проблеми;
- небажана вагітність, аборт і його наслідки (у дівчат);
- зараження ВІЛ-інфекцією або хворобами, що передаються статевим шляхом;
- серйозні тілесні хвороби;
- надзвичайні зовнішні ситуації і катастрофи [2; 6].

Отже, **метою** даної роботи є розширення наукових уявлень про чинники суїцидальної поведінки, та розвиток схильності до самогубства у підлітковому віці.

Об'єкт дослідження – суїцидальна поведінка як елемент індивідуальної активності.

Предмет – особливості суїцидальної поведінки в підлітковому віці.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі дослідницькі **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу наукових досліджень визначити особливості вивчення суїцидальної поведінки у вітчизняній та зарубіжній літературі.
2. Визначити зміст соціально-психологічних ризиків суїцидальної поведінки у підлітковому віці.
3. Порівняти схильність до суїцидальної поведінки підлітків з різним рівнем особистісної тривожності.
4. Порівняти схильність до суїцидальної поведінки підлітків в різних емоційних станах.
5. Розробити рекомендації щодо профілактики розвитку схильності до суїциду в підлітковому віці.

У вивченні проявів і чинників суїцидальної поведінки за основу бралися філософські та соціологічні тлумачення явища (В.А. Бачинін, М.О. Бердяєв, Е. Дюркгайм, О.Ф. Коні); загальні положення психодинаміки суїцидальності (К. Лукас, К. Маннінгер, Г.М. Сейден, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм, Е.С. Шнейдман); дослідження соціальних і особистісних чинників суїцидальної поведінки (Н.В. Абдюкова, Н.І. Бережна, О.Г. Пасічний, В.П. Москалець, О.М. Моховиков, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.В. Суліцький); положення про зв'язок суїцидальності з особливостями рефлексії (Е. Стенгель) та когні-

тивності (М. Урсула); тлумачення патопсихологічних проявів суїцидальності (М.В. Миколайський); дослідження особливостей суїцидальної поведінки у підлітків (А. Аптер, О.Є. Блінова, О.О. Куракін, О.Б. Старовойтенко, Г.В. Старшенбаум, С.Г. Шебанова, К. Хоутен); уявлення про імітаційні чинники суїцидальної поведінки (В.В. Кобильченко Д. Вассерман, С. Шаллер, А. Шмітке); вивчення діагностично-профілактичних засобів попередження та методів корекції суїцидальності (Г.Я. Пилягіна, Ю.Р. Сидорик).

В роботі ми використовували комплекс методів наукового дослідження:

- теоретичні: моделювання, аналіз наукової літератури, узагальнення наукової інформації;
- емпіричні: тест Айзенка «Самооцінка психічних станів», тест СР-45 для визначення схильності до суїциальної поведінки, спостереження, бесіди, психодіагностика;
- методи параметричної та непараметричної статистики: кореляційний аналіз, порівняння середніх значень.

Теоретичним здобутком цієї роботи є виявлення в структурі суїцидальної поведінки її градації: інформаційні передумови, 14рацівник14a14 тенденції, суїцидальні прояви, спроба суїциду та завершений суїцид.

Практична значущість роботи полягає в розробці рекомендацій для батьків в визначенні у підлітків схильності до суїцидальної поведінки та виявленні психічних станів дітей, які можуть сприяти суїцидальним проявам.

1. Бебик М.А., Бирюкова И.В., Варга А.Я., Вроно Е.М. и др. Азбука чувств. – М: Луч, Центр развития межличностных коммуникаций, 2015 – 200 с.
2. Бойко О. В. Мифология суицида // Журнал социологии и социальной работы. – 2004. – т.7, №2. – С.138-159.
3. Вихристюк О.В. Что нужно знать родителям о подростковых суицидах? / под ред. Вихристюк О.В., – М.: МГППУ, 2013 – 67 с.
4. Всемирная организация здравоохранения. Превенция самоубийств: руководство для учителей и других работников школ. Перевод: Одесский национальный институт им. Мечникова. Одесса, 2007 – 25 с
5. Глэддинг С. Психологическое консультирование. – СПб,: Питер, 2002. – 422с.
6. Игумнов С.А. Основы психотерапии детей и подростков: Справ. Пособие / Под ред. В.Т.Кондрашенко. – М.: Изд-во Института Психотерапии. – 2001.
7. Зотов М.В. Суицидальное поведение: механизмы развития, диагностика, коррекция. //СПб.: Речь, – 2006. – 144 с.
8. Моховиков А.Н. Социология. Прошлое и настоящее. – М.: Высшая школа, 2001. – 214 с.
9. Ушакова Е.С. Суицидальные риски // Социологические исследования . – №2, 2008. – С.106-110.
10. Платонов Ю.П. Социальная психология поведения. – СПб.: Питер, 2006. – 464с.
11. Попов Ю.В., Пичиков А.А. Суицидальное поведение у подростков. СПб.: Спец. Литература, – 2017. – 366 с.
12. Прохорова О.Г. Мы и наши дети: как построить отношения в 14раці. – СПб: КАРО, 2007. – 160с.

УДК 159

Оксана Зраєнко
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»
науковий керівник: **Лідія Деркач**
завідувач кафедри психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ ЗА УМОВИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СЕРЕДИ

Актуальність проблеми. Наразі під час серйозних переломів в сучасному суспільстві, зміни переконань та ментальності людини, знецінення соціальних цінностей і норм, проблема девіантної поведінки набуває особливої актуальності. Суспільні економічні, політичні, соціальні, демографічні та інші зміни сьогодення не сприяють гармонійному формуванню особистості. Зокрема тенденція до зростання девіацій спостерігається серед підлітків, бо саме в цьому віковому періоді відбувається формування і становлення психологічних характеристик особистості, характеру та індивідуальності. Прояви девіантної поведінки перешкоджають подальшій соціалізації особистості неповнолітніх, включенню індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, розвитку їхньої громадянської самосвідомості. Дана проблема відхилень у поведінці неповнолітніх привертала увагу як українських, так і зарубіжних дослідників, в різних галузях науки. Проте серед вітчизняних та зарубіжних дослідників не існує єдиної точки зору на термін “девіантна поведінка”. Одні вважають, що мова має йти про всі відхилення від схвалених суспільством соціальних норм, інші пропонують включати в це поняття тільки порушення правових норм, треті — різні види соціальної патології[10 с.43]

Отже, для подальшого визначення шляхів та методів профілактики та корекції відхиляючої поведінки неповнолітніх необхідні всебічний розгляд та систематизація її чинників в контексті загальних наукових підходів.

Метою роботи є аналіз виявлених у наукових дослідженнях основних чинників, що впливають на формування та розвиток девіантної поведінки серед неповнолітніх, дослідження працівників такої поведінки за умови соціокультурної середовища.

У психології підлітковий вік розглядають як стадію онтогенетичного розвитку між дитинством і дорослістю (від 11-12 до 16-17 років), яка характе-

ризується якісними змінами, що пов'язані із статевим дозріванням і входженням до дорослого життя. [6]

Девіантна поведінка являє собою систему вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються у вигляді незбалансованих психічних процесів, порушенні процесів самоактуалізації та ухиленні від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою [10]. Такі поняття як: делінквентна поведінка, аномальна поведінка, девіантна, дезадаптивна поведінка, асоціальна поведінка, неадекватна поведінка, деструктивна поведінка, акцентуїтована поведінка, агресивна поведінка, конфліктна поведінка є різновидами девіантної поведінки особи, що використовуються в психологічних, педагогічних або юридичних дослідженнях. Проте девіантна поведінка не обов'язково є асоціальною, зокрема Ю. А. Клейберг [5] розрізняє позитивні й негативні девіації.

До позитивних відхилень належать оригінальні, творчі вчинки нестандартної особистості, що зазвичай мають суспільну значущість та свідчать про нормативний процес соціалізації та успішне засвоєння моральних норм та цінностей суспільства.

Головною ознакою негативних девіацій є відсутність засвоєння соціального досвіду, адаптації до моральних цінностей та норм, які регулюють поведінку людей та суспільне життя. Негативні девіації проявляються в несбалансованості психічних процесів особистості, порушеннях морального й естетичного контролю власної поведінки людини, що призводять до соціальної дезадаптації. [3].

Основні теоретичних підходи, що пояснюють причин девіантної поведінки.

Об'єктивістичний підхід (Е. Дюркгейм, Р. Мертон та ін.), що являє суспільні норми, які є стандартом для оцінювання поведінки та зовнішності людини. Відхилення від соціального стандарту є девіантним, а людина визначається як девіант. *Суб'єктивістичний* підхід (Г. Беккер, Р. Террі та ін.) характеризує реакцію суспільства на відхилення від соціальної норми, тобто поведінка людини стає девіантною, коли суспільство визнає його таким [2]. З точки зору *біосоціологічного* підходу злочинна поведінка людини пов'язується з її анатомічною будовою (Ч. Ломброзо) типами темпераменту або конституційними типами людини. *Еволюційний* підхід (Ч. Дарвін) ґрунтується на законах природного відбору і спадковості; етологічний та психогенетичний підходи, (К. Лоренц, Ф. Гальтон, Г. Мендель) агресивну поведінку, протиправні здібності та схильності пояснюють вродженими інстинктами боротьби за існування [1;2]. Фундатори психологічних теорій основою поведінки, що відхиляється, вважають особливості психіки, зокрема: почуття неповноцінності (А. Адлер) або фрустрація (Дж. Доллард), інстинкти руйнування й агресії (З. Фрейд), порушення процесу самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс), неадаптивні когнітивні схеми (А. Бек, А. Елліс) тощо [1; 4].

З точки зору соціологічного підходу девіантна поведінка людини є нас-

лідком суперечностей між результатом засвоєння соціального досвіду особистістю та вимогами виховання і середовища. Причиною девіації є стан аномії під час швидких суспільних змін або неможливість досягнення культурно визнаних цілей соціально визнаними засобами.

Спираючись на теоретичні підходи, Ю. А. Клейберг визначає такі групи чинників, що зумовлюють девіантну поведінку неповнолітніх [5]:

Біологічні чинники розкриваються в існуванні несприятливих фізіологічних чи анатомічних особливостей організму дитини, що утруднюють його соціальну адаптацію. На думку Є. В. Змановської до цієї групи чинників належать як успадковано-генетичні особливості (статеві відмінності, вікові особливості, фізична конституція, витривалість, стан і типологічні властивості нервової системи, внутрішньоутробний розвиток), так й психічні відхилення (нервово-психічне здоров'я, психічні розлади та аномалії, наявність акцентуації характеру або психопатії) [2].

Соціальні чинники девіантної поведінки являють собою соціальні, політичні, економічні проблеми, що негативно впливають на суспільство в кризовий період та опосередковано впливають на формування особистості неповнолітніх. До таких чинників належать суспільні (соціально-економічна ситуація, державна політика, традиції, мода, засоби масової інформації та ін.) та характеристики соціальних груп, в які включена особистість неповнолітнього (расова приналежність, етнічні установки, субкультура, референтна група). До зовнішніх фізичних умов девіантної поведінки Л. М. Вольнова відносить такі чинники, як кліматичний, геофізичний, екологічний та ін., що можуть стати неспецифічними причинами агресивної або іншої небажаної поведінки [1].

Педагогічні чинники виражаються в дефектах шкільного, сімейного виховання, в основі яких лежать статево-вікові та індивідуальні особливості розвитку, що призводять до відхилень у соціалізації дитини (байдуже ставлення педагога до дитини, характер виховання дитини у школі та в родині, та ін.) [2].

Найбільш досліджуваними є *соціально-психологічні* та *індивідуально-психологічні* чинники ризику девіацій серед неповнолітніх.

Аналізуючи соціально-психологічні чинники девіантної поведінки неповнолітніх слід, насамперед, указати на несприятливі особливості взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, що призводить до відсутності чи втрати психосоціальної ідентичності (рівень і стиль життя сім'ї, психологічний клімат у сім'ї, особистості батьків, характер взаємовідносин у сім'ї, стиль сімейного виховання, друзі, інші значущі люди) [7]. Головним мікросоціальним чинником розвитку дитини, особливо на ранніх етапах розвитку, є сім'я. Традиційно саме сім'ю вважають головним джерелом негативного впливу на дитину. Основними чинниками сімейного виховання, що сприяють формуванню девіантної поведінки дітей, є виховання в аморальній і конфліктній атмосфері, недостатній і некоректний педагогічний вплив, емоційна від-

чуженість дитини та жорстоке ставлення до неї. [10]

Індивідуально-психологічними чинниками девіантної поведінки неповнолітніх є переважно внутрішньоособистісні причини та механізми, що ускладнюють процес його соціалізації. До цієї групи належить, перш за все, деформація ціннісно-мотиваційної сфери – несформовані або послаблені моральні цінності (совість, відповідальність, чесність), переважання девіантних цінностей [9]. Відхилення в когнітивній сфері призводять до стереотипності й ригідності мислення, неадекватних настанов, відсутності інтелектуальних навичок. Девіантні підлітки відчувають емоційні та духовні проблеми (тривога, депресія, переважання негативних емоцій, відчуття внутрішньої порожнечі, блокування самореалізації духовного потенціалу тощо). До проблем саморегуляції призводять неадекватні самооцінка та самоконтроль, екстернальний локус контролю, низький рівень даптивних можливостей [9, с. 105-109]. Значені індивідуально-психологічні особливості призводять до низького рівня самоповаги дитини, отже, девіантна поведінка є одним з деструктивних шляхів підвищення рівня самоповаги та створення позитивного Я-образу особистості. Низька самоповага відчувається як психотравмуючий стан, якого особистість хоче позбутися, тому неповнолітні діють у напрямку підвищення самоповаги через поведінку, що спрямована проти недосяжних соціально прийнятних норм [4].

У сучасному суспільстві збільшується кількість підлітків, для яких характерна негативна поведінка. Тому профілактична та корекційна робота є основною діяльністю соціально – психологічної служби школи, а психолог має працювати у трьох напрямках: діагностування, корекції та профілактики виявів девіантної поведінки учнів.

Психологічна корекція, що заснована на структурі девіантної поведінки, розкриває специфіку різних типів соціальної дезадаптації, дає їх якісну характеристику, розкриває їх чинники. Застосування корекційних впливів, що спрямовані на детермінанти девіацій та враховують особистісні якості реабілітантів, є більш ефективним. [11]

Психологічна корекція – метод комплексного психологічного впливу на мету, мотиви поведінки суб'єкта, на його особистість в цілому, а також на розвиток певних психічних функцій: пам'яті, уваги, мислення. Основним завданням є компенсація порушень у функціонуванні психічних процесів, виправлення особистісних дисгармоній, допомога у засвоєнні нових позитивних навичок поведінки, спілкування тощо. Психокорекційна робота включає такі основні види, як індивідуальна та групова психологічна корекція, психотренінг, робота із сім'єю. [8, с. 25,27]

Висновки. Таким чином, девіантна поведінка особистості є надзвичайно складною формою соціальної поведінки особистості, що визначається не одним, а системою взаємопов'язаних чинників. Основними чинниками, що зумовлюють розвиток девіантних форм поведінки неповнолітніх, є зовнішні та внутрішні чинники а саме: біологічні, соціальні, педагогічні, соціально-

психологічні та індивідуально-психологічні (внутрішньоособистісні). Найбільш досліджуваними та, відповідно, найбільш важливими з них автори вважають соціально-психологічні чинники, зокрема вплив сімейного клімату та виховання. Сім'я є соціальним інститутом, функція якого полягає в первинній соціалізації дітей. Помітним внутрішнім чинником відхилень поведінки неповнолітнього від соціальних норм є також індивідуально-психологічні якості, а саме мотиви та цінності, когнітивна та емоційна сфера, локус контролю та самоповага особистості неповнолітнього. Отже, для розроблення заходів та технологій профілактики та корекції девіантної поведінки неповнолітніх, необхідно враховувати вплив усіх передумов здійснення поведінки, що відхиляється від суспільних норм. Разом з цим, аналіз чинників ризику девіацій сприяє індивідуалізації психолого-педагогічної роботи з неповнолітніми, оскільки позначає конкретні напрями діагностичної та психокорекційної програми соціальної підтримки конкретної дитини.

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій», «Соціальна робота». – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 188 с.
2. Змановская Е. В. Девиантология: (психология отклоняющегося поведения) : учеб.пособие для студентов вузов. М. : Академия, 2003. 288 с.
3. Кон И. С. Психология ранней юности. М : Просвещение, 1989. 255 с.
4. Кіясь А. В. Психологічний аналіз причин формування девіантної поведінки підлітків. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. 2009. Т. 11, ч. 6. С. 198–205.
5. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения : учебное пособие для вузов. М. :Юрайт, 2001. 160 с.
6. Лобанова А. С. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти : підручник для студентів вищих навчальних закладів / А. С. Лобанова, Л. В. Калашнікова. – Київ : Вид-во «Каравела», 2017. – 470 с.
7. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с.
8. Максимова Н.Ю., Грись А.М., Манілов І.Ф. [та ін.] Методироботи з девіантами в умовах сучасного соціокультурного середовища; за ред. Н.Ю. Максимової. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 91 с.
9. Протасова Н. И. Психологическая помощь детям с девиантным поведением: метод. Рекомендации. Астрахань : Изд-во АГПУ, 2000. 19с.
10. Савельєва Н. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією : навч. Посіб. [для студ. I магістр. Спец-тей «Соц. Робота» і «Соц. Педагогіка»] / Н.М. Савельєва – Полтава: ПНПУ, 2016 р. – 110 с.
11. https://www.zippo.net.ua/data/files/2017/kaf_psihol/metod_rob/2017.04.05/Tkachuk.pdf.

УДК. 159.9

Вікторія Ігнатенко

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Валерій Буланов**

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КРИЗОВІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність. В умовах сучасного розвитку суспільства збільшується кількість негативних впливів на людину, які вона не завжди спроможна опанувати, конструктивно на них відреагувати або адаптуватися до них [2]. Такий вплив безпосередньо позначається на психічному стані особистості. У процесі життєдіяльності фактично кожна людина періодично опиняється у ситуації стресу, спровокованої певними фактами і обставинами. Як мінімум, це вікові кризи, сімейні суперечки, конфлікти у колективі або втрата близької людини, зміна соціального статусу, віддаленість в силу обставин від рідних і звичного способу життя. Саме тому проблема класифікації кризових і стресових ситуацій, особливо у підлітковому віці, пошук шляхів виходу із таких ситуацій і психологічних станів, ними спровокованих, залишається у центрі уваги науковців, незважаючи на достатню розробленість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми класифікації кризових станів особистості розглядалися науковцями різноаспектно, а саме: визначення поняття «криза» та методологічні підходи до аналізу даного феномену, у тому числі у підлітковому віці (Л. Анциферова, І. Бекетова, І. Бринза, Ш. Бюллер, А. Волкова, Т. Титаренко, О. Туманова, Л. Федкуліна, З. Фройд, С. Холл, Р. Чиркіна та ін.); особливості подолання життєвих криз та важких життєвих ситуацій (Р. Ахмеров, Ф. Василюк, Н. Волянук, О. Зайва, Т. Крюкова та ін.); особливості надання психологічної допомоги особистості, що знаходиться в критичній життєвій ситуації (О. Бондаренко, П. Лушин, В. Ромек, Т. Титаренко та ін.). Зацікавленість названою проблематикою, на думку самих дослідників (В. Балакирева, С. Лукомської, М. Марценюк та інш.) викликана недостатньою розробленістю теми «криз» та кризових станів особистості у психолого-педагогічній літературі.

Метою є теоретичний аналіз сучасного стану проблеми кризових станів особистості та особливостей їх прояву у підлітковому віці.

Результат дослідження. Розробка у сучасній психології проблеми переживання особистістю кризових станів характеризується неоднозначністю визначення і трактування даного феномену. Поняття «критичні періоди», «поворотний етап життєвого шляху» (С. Рубінштейн), «кризи психічного розвитку» (Є. Сапогова, В. Слободчиков), «вікові кризи» (Л.Виготський), «критичний період» (Т. Шибутані), «критичні ситуації» (Ф. Василюк), «кризові стани особистості» не мають загального положення, визначення і тлумачення, що ускладнює їх класифікацію, обмежує розуміння суті, унеможлиблює узагальнюючий аналіз [3].

Термін «криза» походить від грецького слова *krisis*, що означає «переломний момент». Криза — це результат зовнішніх і внутрішніх чинників, які можуть набувати різного значення залежно від ситуації. Суб'єктивна реакція на подію має визначальне значення для перебігу кризи (Л.Гримак).

Криза, як нормативне явище психічного життя людини – це перехід від одного вікового етапу до іншого, від однієї соціальної ситуації розвитку до наступної. Такі кризи мають короткочасний, найчастіше непатологічний характер і можуть супроводжуватися станом напруженості, тривоги або депресивними симптомами [6].

Кризу як нормативне явище, що виникає на кожному психосоціальному етапі життєвого шляху при переході від однієї вікової стадії до іншої, 21раці-вндає Е. Еріксон, вважаючи, що кризи – це моменти вибору між прогресом і регресом, інтеграцією і відставанням, що саме у процесі подолання криз відбувається розвиток особистості [8]. Як нормативне явище онтогенезу та основний механізм розвитку особистості кризу розглянуто у працях Л. Виготського. Дослідник утверджує думку про психічний розвиток особистості як ламану лінію, що складається із періодів злетів і падінь, стабільності і критичних періодів [2].

Протилежне бачення поняття висловлює О. Леонт'єв «...кризи у жодному разі не є неминучим супутником психічного розвитку. Неминучі не кризи, а переломи, якісні зрушення у розвитку. Навпаки, криза – це свідок того, що перелом не відбувся своєчасно» [5].

«Кризовою» Т. Титаренко називає ситуацію, коли людина має перепону в реалізації важливих життєвих цілей і не може впоратися з цією ситуацією за допомогою звичних засобів [6].

В одному дослідники психологічної проблеми криз і кризових ситуацій сходяться майже одноставно: в ситуації кризи при спробі оволодіння стресовим станом людина переживає певний вид фізичного та психологічного перевантаження, які можуть призводити або до опанування новою ситуацією, або до зриву і погіршення виконання життєвих функцій.

Підлітковий вік (11-15 років) пов'язаний з перебудовою організму дитини – статевим дозріванням і якісно новим етапом особистісного розвитку. Починається він із кризи, і, як правило, протікає складно. На особливість кризи підліткового віку вказувала Л. Божович, підкреслюючи, що криза під-

літкового є найбільш гострою і тривалою [1].

Більшість зарубіжних психологів, а саме С. Холл, Ш. Бюллер, З. Фройд та інші, пов'язують кризу підліткового віку з біологічним фактором [3]. Не заперечуючи ролі цього фактора, ми вважаємо, що не слід перебільшувати його значення.

Багаточисельні дослідження показують, що фізіологічні процеси, які відбуваються у даний період, підвищують емоційну збудливість підлітка, його імпульсивність, неврівноваженість, іноді провокують агресивність, різкість, а швидке змушнення підсилює відчуття своєї «дорослості» з усіма її наслідками. Крім того, у цей період вперше виникає і стає предметом свідомості і переживання підліткова і дуже могутня біологічна потреба – статевий потяг. Звичайно, депривація цього потягу може призвести до фрустрації і, відповідно, цим можна пояснити деякі особливості його самопочуття і поведінки.

У психологічній літературі підлітковий вік розглядається як критичний кризовий період у процесі соціалізації особистості, період конфліктів (Л. Божович, І. Кон, Л. Орбан та інш.). Виділяють два основних напрямки, що визначають причини виникнення конфліктів у підлітковому віці: психоаналітичний (Ст. Холл, З. Фрейд, А. Фрейд) та соціально-психологічний (Ф. Бородкін, Р. Дарендорф, Н. Коряк, К. Левін, К. Томас, А. Раппорт, та ін.), для якого головними поняттями є соціалізація і роль, що провокує ситуацію рольових конфліктів: у підлітка з'являються нові і більш складні ролі, для реалізації яких він мобілізує ресурси свого організму і психіки. Іноді підліток змушений виконувати роль, уявлення про яку не відповідає його індивідуальному «Я», що породжує внутрішньособистісний конфлікт.

Нам імпонує думка Д. Ельконіна, який стверджує, що внутрішні особливості підліткового віку пояснюються не тільки залежністю від статевого дозрівання, а ще і індивідуальними особливостями особистості, що склались до початку підліткового періоду та конкретною ситуацією розвитку кожної дитини [7]. На його думку, весь підлітковий період характеризується налагодженням взаємостосунків з однолітками та дорослими. Від успішності рішення цієї задачі значною мірою залежать емоційні прояви підлітків у цей період.

Однією з причин виникнення конфлікту у підлітків виступає неадекватна самооцінка [1]. Як джерело конфліктів і труднощів у стосунках дорослого і підлітка є протиріччя між уявленнями підлітка про ступінь власної зрілості та відношенням до нього як до дитини (Т. Драгунова). Також можна виокремити прагнення підлітків до власного вибору та своєї незалежності, але, поряд з цим, невміння відповідати за свій вибір. Така позиція потенційно конфліктна і не може не знайти свого відображення в особливостях поведінки підлітка.

Таким чином, гармонійний і безконфліктний розвиток особистості підлітка знаходиться у прямій залежності від його уміння адаптуватися серед однолітків та ефективності формування стосунків у соціумі.

Висновок. У результаті аналізу теоретичних напрацювань сучасної

психологічної науки щодо вікових меж та розуміння змісту і характеру протікання підліткової кризи ми розглядаємо переживання вікової кризи підлітком як закономірний процес його індивідуального розвитку.

Більшість конфліктів підліткового віку спровокована проблемами спілкування, невмінням налагоджувати контакти, вирішувати конфліктні ситуації, що, у свою чергу, свідчить про низький рівень сформованості навичок конструктивної, фасилітативної взаємодії. Саме ці фактори диктують необхідність формування у підлітків комунікативних компетентностей, уміння проявити власну творчу індивідуальність.

1. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1978. № 4. С.15– 18.
2. Выготский Л. С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМОПресс, 2000. 1008 с.
3. Вінс В.А. Психологічні особливості переживання вікової кризи підлітками школи інтернату для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: 23рац...23раці. психол. Наук: спец. 19.00.07. Переяслав Хмельницький, 2003. 206 с.
4. Доценко В.В. Теоретичні підходи щодо вивчення кризових станів особистості. *Вісник Харківського національного університету: Серія «Психологія»*. Харків, 2011. № 937. С. 73-76.
5. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. М. : НПО «МОДЭК». 1981. 410 с.
6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
7. Эльконин Д.Б. Детская психология. М.: Академия, 2007. 384 с.
8. Эриксон Э. Детство и общество. СПб., 1996. 592 с.

УДК 159.9

Олена Ісаєва

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ, ЗОКРЕМА САМООЦІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

На початку ХХ століття німецький психолог Е. Шпрангер у своїй праці «Психологія юнацького віку» виділив три основних типи розвитку підліткового віку. «Перший тип розвитку – це «підліткова криза», коли дитина переживає свій вік, як «друге народження». Другий тип розвитку відрізняє стабільний і поступовий ріст, коли дитина плавно прилучається до «дорослості»

діяльності». Третій тип розвитку представляє активнее самовиховання...» [1, с. 67].

Підлітковий період розпочинається активними змінами в розвитку само-свідомості, коли в підлітків починає формуватися позиція дорослої людини, коли змінюються погляди на оточуючий світ, відбувається переосмислення цінностей. Діти активно засвоюють нові цінності, що складають зовсім новий зміст їх свідомості. Як наслідок, відбувається зміна поведінки та самооцінки. Підлітки намагаються якомога швидше оцінити себе як майбутнього юнака чи дівчину, визначити своє місце в сьогоденні.

Дуже різко реагують підлітки на критику, стають вимогливими до свого зовнішнього вигляду, їх хвилює тіло, обличчя, ім'я. Самосвідомість підлітків починає включати в собі всі компоненти самосвідомості дорослої особистості. Розпочинається довгий процес пошуку себе та своєї індивідуальності, що в першу чергу відбувається через пристосування до свого зовнішнього вигляду. Звідси: екстравагантні зачіски та макіяж, сміливий одяг, неординарна поведінка. Цю підліткову кризу можна полегшити за допомогою уваги, любові, піклування, але пройти цей шлях підліток має сам.

Право на визнання в колективі має для дітей важливе значення, адже як його сприймають, так він себе й відчуває. Від успіхів підлітка в соціалізації, деякою мірою, залежить і його майбутня успішність.

Почуваючись дорослим, підліток порівнює себе з іншими, знаходить зразки для наслідування, будує свої стосунки з людьми. Відсутність у певний момент вдалого зразка призводить до втрати контролю над своїми думками, поведінкою, вчинками.

Тема підліткового віку добре висвітлена в працях американського психолога Стенлі Голла. Він відносив підлітковий вік до періоду «бурі й натиску», а його зміст – це «криза самосвідомості». Тільки переборовши цю кризу, підліток здобуває «почуття індивідуальності». А поки це не відбулося, він буде перебувати в стані пошуку свого «Я», йому буде властива нестійкість, яка проявляється в наступних моментах: висока активність змінюється ослабленням, самовпевненість змінюється сором'язливістю, егоїзм може переходити в альтруїзм, веселий, піднятий настрій переминяється апатією, спокій та зосередженість раптом переходить у нескінченні міркування, прагнення до новацій може поступитися місцем любові до родини й т.д. [2, с. 37].

Коли починає формуватися самосвідомість особистості, у підлітків виникає інтерес до себе, потреба оцінити, порівняти себе з іншими. У цей час їм необхідно розібратися у своїх почуттях і переживаннях. Кожен хоче бути кращим, тому починають зростати вимоги до себе, з'являється прагнення самовиховуватися. Але в результаті цього виникають суперечності між необхідністю самовиховання та невмінням реалізувати їх самостійно. [3, с. 89; 4, с. 308-311; 5, с. 222]

Актуальність дослідження. Однією з найбільш значних і актуальних тем сучасної психології можна вважати проблему становлення самосвідомості, зокрема самооцінки осіб підліткового віку.

Хоча вивчення особливостей підліткового віку та становлення самооцінки в цей період не є новим, більше того, дана тема досить глибоко висвітлена у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (С. Холл, К. Ізард, А. Адлер, Л. І. Божович, І. В. Дубровіна, Ж. Піаже, О. М. Прихожан, Д. І. Фельдштейн, С. Л. Рубінштейн, Є. П. Ільїн, Г. Д. Джонсон, С. С. Томкінс, І. С. Кон та ін.), вони недостатньо враховуються в навчально виховному процесі. [6, с. 54-56; 7, с. 35-58; 8, с. 147-157]

Відтак, з розвитком суспільства, з культурними та соціальними трансформаціями, які відбуваються в державі, зі швидкими темпами акселерації, тема підліткового віку та його психологічних особливостей набуває кардинально нового значення. Замість вивчення виключно фізіологічних, біологічних та психоемоційних змін в особистості індивіда, який проходить перехідний етап на шляху між дитинством та дорослістю, вчені все частіше починають звертати увагу на визначення реальних, адекватних хронологічних меж підліткового (юнацького) віку. Так, вікові рамки, які довгий час існували в науці, згідно з якими підлітковий вік – це період вік від 10-11 до 15 років, зараз потребують перегляду.

Так, у сучасній європейській та українській культурі вводять новий термін на позначення унікального періоду на межі підліткового та юнацького віку, часові межі котрого є предметом дискусій науковців усього світу – «отроцтво». Це поняття є надбанням історії людства і означає подовженням дитинства за рахунок шкільного та професійного навчання [2; 5; 7; 11; 13].

Починаючи з XX століття, період підліткового віку, а також його розмежування все більше розтягується у часі (Д.Б. Ельконін, І.В. Дубровіна, М. Кле, Ф. Райс, Х. Ремшмідт, Ф. Райс та ін.). На думку багатьох психологів, наука має справу з виділенням нової вікової спільноти, яка хронологічно охоплює новий віковий відрізок. Це підлітковий вік, який все більше продовжується, а головною його характеристикою є те, що людина все довше залишається «недорослою».

Самооцінка – це оцінка особистості самої себе, своїх можливостей та здібностей. Самооцінка – це складний процес, відноситься до фундаментальних властивостей особистості.

Самооцінка дуже пов'язана з потребою у людини в самоствердженні, тобто визначається відношенням її справжніх досягнень, з тими, які є недійсними. Значні зміни в самооцінці людини відбуваються тоді, коли досягнення її діяльності пов'язуються з наявністю або відсутністю в людини необхідних здібностей.

Отже, функції самооцінки полягають у тому, що вони є внутрішніми умовами регуляції поведінки й діяльності людини. За рахунок того, що самооцінка входить в комплекс оцінки мотивації діяльності, людина завжди поєднує свої можливості з цілями та засобами діяльності.

Прояви самооцінки представлені такими формами: емоційні, пізнавальні та вольові. Самооцінка характеризується поведінковою формою, яка знахо-

диться на соціально-психологічному рівні.

Самооцінка не є сталою, її формування відбувається в процесі діяльності. На формування самооцінки особистості головним чином впливає соціум. Формування оптимальної самооцінки дуже залежить від оцінки інших людей. Якщо людина може адекватно оцінювати себе при взаємодії з іншими людьми, то у людини присутній показник соціально-психологічної адаптації. Якщо самооцінка в людини деформована, то у неї присутній показник соціальної дезадаптації.

Таким чином, **актуальність даного дослідження** полягає в актуалізації знань та відомостей про особливості підліткового (юнацького) віку, а саме розширення меж цього вікового періоду, визначення та уточнення психологічних особливостей, які притаманні саме межовому періоду підліткового-юнацького віку. При цьому в дослідженні ми враховуємо вплив провідної діяльності (навчання) на психологічні особливості осіб цього віку. Водночас, розвиток самооцінки в підлітковому (юнацькому) віці потребує більш ретельної уваги в зв'язку з ймовірним зміщенням вікових меж.

Мета дослідження – теоретично дослідити та вивчити емпірично психологічні особливості розвитку самосвідомості та зокрема самооцінки в підлітковому віці.

Об'єктом дослідження є самосвідомість, зокрема самооцінка особистості.

Предметом дослідження є розвиток самосвідомості, зокрема самооцінки в підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження: у осіб підліткового віку існують певні психологічні особливості у розвитку самосвідомості, зокрема самооцінки.

Завдання:

1. теоретично дослідити поняття «самосвідомості, зокрема самооцінки» в сучасній вітчизняній та зарубіжній психологічній літературі;
2. здійснити теоретичний аналіз літератури на предмет вивчення психологічних особливостей підліткового віку;
3. підібрати психодіагностичні методики, адекватні темі дослідження.
4. емпірично дослідити психологічні особливості розвитку самосвідомості, зокрема самооцінки у підлітковому віці.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався **комплекс методів**, що зумовлені об'єктом, предметом, метою і завданнями дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення психологічної літератури.
2. Емпіричні методи: спостереження, психодіагностичне тестування.
3. Методи математично-статистичної обробки емпіричних даних: відсотковий аналіз даних, формування статистичних таблиць, порівняння результатів досліджень.

Для проведення емпіричного дослідження були відібрані психодіагностичні методики: методика визначення рівня самооцінки (Н.Г. Казанцева), «Методика кількісного виміру самооцінки (С.А. Будассі)», тест-

опитувальник для визначення характеристики особистості (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв), тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О.Леонтієва, тест самоактуалізації Е.Шострома в адаптації Ю.Е.Алюшеної, Л.Я.Гозман, тест «Рівні духовного розвитку» Д.Стівенсона, методика «Який я».

Теоретична значущість роботи постає в більшому розкритті, розвитку знань з проблеми формування самосвідомості, зокреме самооцінки у підлітковому віці. **Практична значущість** полягає у тому, що отримані результати теоретичного та емпіричного дослідження можуть бути використані психологами та педагогами, які працюють з дітьми підліткового віку, працівниками освітніх навчальних закладів тощо.

Таким чином в роботі вивчені питання формування самосвідомості, зокрема самооцінки підліткового віку.

1. Колесов Д.П. Современный подросток. Взросление и пол.: Учебное пособие. – М.: МПСИ Флинта, 2003. – 200 с.

2. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов. Учебное пособие / Поливанова К.Н. – Учеб. Пособие. М., 2000. – 238 с.

3. Аверін В.А. Психологія особистості: Навчальний посібник. – СПб .: Вид-ство. Михайлова А., 1999. – 89с.

4. Асмолов А.Г. Психологія особистості. М., 1990.- 308-311с.

5. Блінова В.Л., Блінова Ю.Л., Психологічні основи самопізнання і саморозвитку: навчально-методичний посібник./Казань:ТГГПУ, 2009./222с.

6. Бороздина Л.В. Сущность самооценки и ее соотношение с Я-концепцией // Вестник Московского университета. – 2011. - № 1. – (Серия 14: Психология). – С. 54-66.

7. Гідденс Е. «Свідомість, Я і соціальна взаємодія» // Філософія і суспільство. – 2001. - № 2 (квіт. – Червень) – с. 35-58.

8. Дубровіна І. В. Психологія. – М., 2001. С.140-147 (Свідомість і самосвідомість: 147 – 157.)

УДК 159.9

Сабіна Ісаєва

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АДАПТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Актуальність дослідження: Значні зміни загальної ситуації функціонування українського суспільства на початку ХХІ максимально актуалізують роль і значення соціально-психологічних факторів діяльності людини. Саме тому завдання вивчення особливостей і можливостей особистості, умов цілеспрямованого впливу на розвиток її творчих потенцій стали предметом аналізу багатьох галузей наукового знання – філософії і соціології, педагогіки і соціальної психології.

Соціально – психологічна адаптація – це пристосування людини до існуючих у суспільстві умов та критеріїв оцінки за рахунок засвоєння норм та цінностей даного суспільства. Адаптацію розглядають як рівень пристосування людини, вона виявляється через її самовідчуття і соціальний статус, задоволеність або незадоволеність собою і своїм життям. Розгляд проблеми адаптації тісно пов'язаний з процесом дезадаптації, який формується при впливі факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Отже, дезадаптація завжди має психосоматичний характер (і душі, і тіла) і протікає в трьох формах: невротичній (неврози), агресивно-протестній і депресивній.

Професійна адаптація полягає в активному освоєнні професії, її тонкості, специфіки, необхідних навиків, прийомів, способів ухвалення рішень спершу в стандартних ситуаціях.

Складність професійної адаптації залежить від широти і різноманітності діяльності, інтересу до неї, змісту праці, впливу професійного середовища, індивідуально-психологічних властивостей особистості [1, с.176].

Психофізіологічна адаптація — адаптація до трудової діяльності на рівні організму працівника як цілого, результатом чого стають менші зміни його функціонального стану (менше стомлення, пристосування до високих фізичних навантажень і т.п.).

Принциповими цілями адаптації, за А.Я. Кібановим, є:

- зменшення стартових витрат, оскільки поки новий працівник погано знає своє робоче місце, він працює менш ефективно і вимагає додаткових витрат;
- зниження заклопотаності і невизначеності у нових працівників;
- скорочення текучості робочої сили, оскільки, якщо новачки відчують себе незатишно на новій роботі і непотрібними, то вони можуть відреагувати на це звільненням;
- економія часу керівника і співробітників, оскільки робота, що проводиться за програмою, допомагає економити час кожного з них;
- розвиток позитивного відношення до роботи, задоволеності роботою [2, с. 148].

Під адаптацією студентів до трудової діяльності розуміється пристосування під час навчання у ВНЗ до нової системи соціальних умов, нових відносин, вимогам, видів діяльності, режиму життєдіяльності. Проте, адаптація – це не тільки пристосування до успішного функціонування в даному середовищі, але і здібність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку.

Відповідність суспільно регламентованої поведінки і діяльності внутрішній структурі особистості, її інтересам, ціннісним орієнтаціям, особливостям темпераменту досягається у ході соціальної адаптації.

Розробка наукових принципів соціальної адаптації молоді та соціальних перспектив її функціонування є важливим завданням соціальної психології. В Україні окремі аспекти проблеми розроблялись в рамках психофізіології, загальної психології, соціальної психології, педагогіки (І.І. Бондаренко, О.І. Борисенко, О.М. Васильченко, П.Б. Зільберман, О.Б. Каганов, О.М. Коқун, С.М. Кулик, В.М. Невмержицький, В.І. Розов, А.В. Скрипко, В.М. Струкуленко). [1, с. 176; 3, с. 553; 4, с. 92-106; 5, с. 82-86; 6, с.76-78; 7, с. 224] Але практично не розробленими залишаються питання соціально – психологічної адаптації майбутніх спеціалістів, у перші роки навчальної діяльності у ВНЗ. Хоча вища школа має специфічні засоби і ресурси впливу на особистість, які досить детально описані в науковій літературі, проте питання соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у вищому навчальному закладі залишаються мало розробленими.

Процес навчання у вищому навчальному закладі сучасної молоді є одним з головних періодів їхнього життя, особистого росту і формуванню майбутнього висококваліфікованого спеціаліста. У зв'язку з приєднанням України до Болонського процесу відбуваються суттєві зміни в навчальному процесі. Це стосується зміни навчальних планів, встановленні нових критеріїв оцінювання, втіленні нових педагогічних технологій, формі організації та проведення занять, розширення мобільності студентів, запровадження системи кредитів. Навчання в університеті стає досить складним і за формою, і за змістом.

Проблема адаптації студентів до навчання розглядалась в роботах багатьох науковців. [8, с. 78-92; 9, с. 82-85; 10, с. 34; 11, с. 27-29]

Об'єкт дослідження: соціально-психологічна адаптація майбутнього фахівця.

Предмет дослідження: особливості соціально – психологічної адаптації майбутніх фахівців до навчальної діяльності у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження: проаналізувати і дослідити проблему соціально – психологічної адаптації майбутніх фахівців до навчальної діяльності;

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз психологічної літератури з проблем соціально – психологічної адаптації, профорієнтації, введення в посаду майбутніх фахівців;

2. Виявити шляхи організації ефективного управління соціально – психологічною адаптацією майбутніх фахівців до професійної діяльності у ВНЗ;

3. Провести практичне психолого – педагогічне дослідження умов соціально – психологічної адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у ВНЗ;

4. Визначити основні напрямки вирішення проблеми соціально – психологічної адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у ВНЗ;

5. Розробити практичні рекомендації, що сприятимуть успішній соціально–психологічній адаптації майбутніх фахівців до трудової діяльності у ВНЗ.

Гіпотеза дослідження – полягає у припущенні, що ефективна психологічна адаптація є однією з передумов до успішної професійної діяльності.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні знань про особистісні чинники соціально-психологічної адаптації; психологічному поясненні й обґрунтуванні ролі особистісних характеристик у процесі соціально-психологічної адаптації в умовах навчальної діяльності майбутніх фахівців.

Практичне значення полягає у розробці рекомендацій, що сприятимуть успішній соціально – психологічній адаптації майбутніх фахівців.

Відповідно до мети та завдань дослідження були відібрані наступні психодіагностичні методики:

а) Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса і Р. Даймонд);

б) Тест «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки» (С.А. Будасси);

в) Тест ситуативної тривожності (Спілбергера-Ханіна);

г) Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т.Елерса);

д) Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач (Т.Елерса).

Таким чином, в роботі встановлені чинники соціально-психологічної адаптації здобувачів вищої освіти до навчальної діяльності та причини дезадаптації.

Продовження наукових досліджень необхідно проводити в напрямку профілактики дезадаптаційних розладів та методів їх корекції.

1. Алексєєва Т. В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі: Дис. Канд. Психол. Наук: 19.00.01 / Т. В. Алексєєва. – К., 2004. – 176 с.

2. Александровський, Ю.А. Стани психологічної дезадаптації та їх компенсація / Ю. А. Александровський. – М.: Ексмо, 2009 – 448 с.

3. Андрєєва, Д.А. Людина і суспільство / Д.А.Андрєєва .- М.: Висш.шк., 2009 – 553с.

4. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности // Вопросы психологии .- 1989. – № 1. – С. 92–100.

5. Белов, А.Ф., Лапкін, М.М., Яковлева, Н.В. Успішність навчання студентів медичного ВНЗ: диференційно-психологічний аспект // Психол. журн. 2004. Т.15. № 1. С.81-86.

6. Казміренко В.П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молоді людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. - №6 – С. 76-78.

7. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя. – М., 2009. – 224 с.

8. Агаджанян Н.А. Адаптація та резерви організму. / Н.А. Агаджанян – М.: Фізкультура та спорт. – 1983. – 345 с.- С. 78-93.

9. Мамаєв Л.М., Дегтярьова Л.М., Добрик Л.О. Адаптація студентів-випускників ліцею в умовах вузу. // Нові технології навчання. Н.- м. зб. – Вип. 16.- К. –1996. – С. 82-85с.

10. Петрук В. А. До питання адаптації першокурсників у ВНЗ [Електронний ресурс] / В. А. Петрук, Н. В. Ляховченко. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – Чернігів, 2013. – 34 с.

11. Профілактика та корекція порушень соціальної адаптації у дорослих // Мілютіна К. Форми психокорекційного впливу.- К., 2007.- 76-94с.

12. Федосєєва А.В. До проблеми адаптації студентства. / А. В. Федосєєва. // Молодий вчений. — 2014. — №6. — С. 27-29с.

УДК 159

Владислава Калашник

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Лідія Деркач**
завідувач кафедри психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ, ЯКІ ВІДВІДУЮТЬ ДИТЯЧИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

Актуальність обраної теми полягає в тому, що психологічна робота як впровадження результатів психологічних досліджень у практику дитячого виховання пов'язана з тим, що психолог може дослідити всі психічні явища, інтелектуальні здібності дітей 5-6-ти річного віку та їх готовність до початкової школи і наголосити на тому, які дитина має більш чи менш розвинуті інтелектуальні здібності, щоб вчитель знав який підхід слід обирати саме до тієї чи іншої дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сприйняття широко вивчалася як в зарубіжній, так і у вітчизняній психології. За кордоном особливу увагу приділяли вивченню сприйняття і його розвитку представники асоціативної психології (Д. Селлі), гештальтпсихології (К. Коффка, Р. Фолькельт) і функціональної психології (К. Бюлер, Ж. Піаже). Принципово інший науковий підхід до проблеми сприйняття має місце у вітчизняних психологів (Е.Н. Соколов, М.Д. Дворяшина, Н.А. Кудрявцева, Н.П. Сорокун, П.А. Шеварев, Р.І. Говорова та ін.). Їх дослідження направлені на те, аби розкрити основні закономірності відображення дійсності, проаналізувати особливості сприйняття у дітей дошкільного віку.

Метою є – з'ясувати психологічні особливості дітей, які відвідують дитячий дошкільний навчальний заклад.

Результат дослідження. Момент, коли дитина вперше вступає до дитячого садку є найважливішим моментом у її житті. Кожна дитина по-різному переживає цей час, залежно від її психологічної готовності. Більшість дітей залюбки відвідує дитсадок. Перехід малечі на положення школярів зобов'язує їх дотримуватись певних правил, наприклад: вчасно вставати, приходити в школу, дотримуватись правил шкільного життя незалежно від того, хочеться чи не хочеться це робити, виконувати обов'язкові завдання, переборювати труднощі в цьому.

Надійною основою успішної організації навчально-виховного процесу є врахування психофізіологічних особливостей і закономірностей розвитку дітей [1, 52]. Особливо це стосується дітей на межі дошкільного і молодшого шкільного віку. Цей вік з психологічної точки зору є критичним, тому що: відбуваються зміни, що означають завершення дошкільного етапу розвитку, і з'являється здатність до розуміння загальних принципів, зв'язків й закономірностей наукового знання. Якості, характерні для дошкільного дитинства, поєднуються з новими можливостями, зокрема у сфері учіння. Тому реалізація потенційних можливостей інших школярів потребує подальшого вивчення.

В процесі вчення сприймання учня розвивається як цілеспрямована й раціонально організована діяльність чуттєвого пізнання. Вчитель повинен надати, по-перше, достатню точність і повноту у сприйманні дитиною об'єкта, явища; по-друге, збагачення сенсорного досвіду учнів; по-третє, виховання якостей спостерігача – умінь спостерігати і бачити приховані закономірності; по-четверте, оволодіння сенсорними еталонами (загальноприйнятими зразками предметів та властивостей); по-п'яте, організацію зовнішнього сприймання об'єктів у поєднанні з осмисленням даного матеріалу [3, 165-166].

Сприйняття становить основу для мислення, що спрямовані на виявлення відношень і закономірних зв'язків між предметами і явищами об'єктивної діяльності. Мисленнєвий процес реалізується через різні операції: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, конкретизація. Мисленнєва діяльність проявляється у дитини в різноманітних формах – як наочно-дійове, наочно-образне і логічне мислення. Наочно-дійове мислення вплітається у практичну діяльність: першокласник реально оперує предметами. При наочно-образному мисленні він спирається на образи предметів чи уявлення. Логічне мислення ґрунтується на перетворенні понять і побудованих на їхній основі суджень [1, 54].

Уже в дошкільному віці розвивається почуття емпатії (здатність співчувати і співпереживати іншим людям), але у дитячому сприйнятті переживань іншої особи лежить тільки власний досвід. На початку молодшого шкільного віку з'являється здатність стати на позицію іншого. Накопичений емоційний та духовний досвід стає підґрунтям для розвитку вищих форм чуйної, 33раці-їстичної поведінки [4, 15]. Інтенсивність співчуття залежить від того, чи переживала дитина подібне, і від рівня розвитку уяви. Викликати переживання можна на основі художніх образів.

Говорячи про емпатію шестирічної дитини, виділяють подвійне значення цього терміну: а) чуйне, співчутливе ставлення до чужого горя, переживання; б) доброзичливе ставлення до іншої людини, підтримка її в радості [5, 93]. Здатність до емпатії не виключає неадекватного прояву емоцій (сміх у трагічній ситуації і т. ін.). Це не є свідченням жорстокості дитини, а виявляє невміння абстрагуватися від конкретної (на її погляд, смішної) ситуації та передбачити наслідки своїх дій.

Шестирічним першокласникам властиве таке почуття як ревності. Дити-

на може бути переповнена цим почуттям стосовно батьків до братика чи сестрички; учителів – до своїх ровесників. Тому важливо аби педагог був однаково уважним до всіх дітей. В результаті адекватних дій дорослих школярі позбавляються від егоїстичної любові [6, 47]. З почуттям ревності може бути пов'язана заздрість. Коли учневі здається, що вчитель краще ставиться до інших, виникає заздрість, яка може бути причиною негативних вчинків у ставленні до ровесників.

Гра як провідний вид діяльності дошкільника поступово замінюється учбовою діяльністю. Проте слід зазначити, що навчальна діяльність 3-4-річних повноцінно реалізується лише у грі. Серед її форм найбільш ефективними є сюжетно-рольові ігри та ігри з правилами. Прийняття та виконання правил вимагають від першокласників свідомого керування своєю поведінкою. Починає діяти механізм підпорядкування мотивів, у процесі гри формуються елементи довільності [3, 121].

Вольова поведінка передбачає домінування мотивів, які йдуть не від безпосередніх спонукань, а зумовлюються свідомо поставленою метою. У вольових вчинках шестирічних дітей велику роль відіграють їх емоції, що інколи стають мотивами соціальної поведінки.

Зазвичай, майже всі діти приходять до школи з прагненням учитися, тобто із позитивною учбовою мотивацією. У перші дні навчання вони сумлінно ставляться до учбової діяльності, у кожного з них виникає уявлення про ідеального учня. Проте через деякий час ставлення окремих дітей до школи змінюється, що пов'язано із недосконалістю навчально-виховного процесу, недостатньою активізацією учіння першокласників, недоліками у розвитку пізнавальних процесів, надмірним захопленням вправами, спрямованими на формування автоматизованих поведінкових дій [2, 47].

Висновок. Таким чином, ми можемо зробити наступний висновок: дошкільний вік – перехідний період, в якому проявляються риси дошкільного дитинства і типові особливості школяра. Цей вік багатий на приховані можливості розвитку, які дуже важливо своєчасно помічати й підтримувати. Цей час можна назвати, коли закладаються та розвиваються основи багатьох психічних якостей. Особливо уважно слід ставитися до вікових особливостей фізичного і психічного розвитку дітей, що дасть вчителю можливість цілеспрямовано, без шкоди для учнів організувати якісне навчання.

1. Головань Н.О. Вікові особливості дітей шестирічного віку та їх діагностика // Навчання і виховання шестирічних першокласників. – К.: Освіта, 2009. – С.52-67.
2. Божович Л.І. Проблема розвитку мотиваційної середовища дитини // Вивчення мотивації поведінки дітей і підлітків. – М.: Педагогіка, 2015. – С.45-51.
3. Особливості психічного розвитку дітей 6-7-річного віку / За редакцією Д. Ельконіна, А.Л. Венгера. – М., 2013. – 186 с.
4. Готовність до школи. Розвиваючі програми / Под ред. І.В. Дубровиною. -2015. – 212 с.
5. Мухіна В.С. Шестирічна дитина в школі. – М.: Просвещение, 2014. – 224 с.
6. Валлон А. Психічний розвиток дитини. – М.: Педагогіка, 2007. – 212 с.

УДК 159.942.5

Дарья Лебідь
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»
науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГО- РАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Синдром емоційного вигорання (СЕВ) – це реакція організму, яка виникає в результаті тривалої дії професійних стресів середньої інтенсивності. На Європейській конференції ВООЗ у 2005 р. відмічено, що стрес, пов'язаний з роботою, є важливою проблемою приблизно для третини працівників країн Європейського союзу і вартість вирішення проблем з психічним здоров'ям у зв'язку з цим складає в середньому 3-4% валового національного доходу [1; с. 370]. СЕВ – процес поступової втрати емоційної, когнітивної і фізичної енергії, що проявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, особистісної відгородженості і зниження задоволення виконанням роботи.

Ще у 70-ті роки ХХ століття було введено поняття «синдром емоційного вигорання», яке характерне для представників професій типу «людина – людина», які змушені постійно спілкуватися з іншими людьми, причому не за власним вибором при виконанні виробничих обов'язків [2, 43-48].

Термін «емоційне вигорання» (burnout) ввів американський психіатр Герберт Фрейденберг (1974) для характеристики стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами в емоційно насиченій атмосфері при наданні професійної допомоги. Спочатку цей термін визначався як стан знемоги, виснаження з відчуттям власної марності. Потім феномен «емоційного вигорання» був 35рацівникваний, в результаті чого виокремився його синдром.

Декілька десятиліть тому К. Маслач дала його різке формулювання: згорання – плата за співчуття [2, с. 43-48]. Маслач підкреслює, що вигорання – це не втрата творчого потенціалу, не реакція на нудоту, а швидше «емоційне виснаження, яке виникає на фоні стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням» [3, с. 17].

Б. Пельман і Е. Хартман, узагальнивши багато визначень «вигорання»,

визначили три головні компоненти: емоційне та / або фізичне виснаження, деперсоналізація та знижена робоча продуктивність [4, с. 428].

Синдром емоційного вигорання визначений як специфічний вид професійної деформації людей, які працюють в тісному контакті з пацієнтами при наданні професійної допомоги. Спершу під поняттям синдром емоційного вигорання розуміли стан виснаження з почуттям власної непотрібності. Пізніше симптоматика даного синдрому значно розширилась за рахунок психосоматичного компоненту. Дослідники все більше пов'язували синдром з психосоматичним самопочуттям, відносили його до стану перед хвороби. В Міжнародній класифікації хвороб (МКХ – 10) синдром емоційного вигорання належить до рубрики Z73 – «Стрес, пов'язаний з труднощами підтримки нормального способу життя» [4, с. 428].

Емоційне вигорання є формою професійної деформації особистості. Даний стереотип емоційного сприйняття дійсності складається під впливом ряду чинників (зовнішніх і внутрішніх). До зовнішніх відносять: хронічну напругу психоемоційної діяльності, дестабілізуючу організацію діяльності, підвищену відповідальність за виконуючі функції і операції, несприятливу атмосферу професійної діяльності, психологічно «важкий» контингент, з яким має справу професіонал в сфері спілкування. До внутрішніх відносять: схильність до емоційної ригідності, інтенсивну інтеріоризацію (сприйняття і переживання) обставин професійної діяльності, слабку мотивацію віддачі в професійній діяльності [5, с. 215].

Чинники формування СЕВ більш детально відображені в науковій літературі стосовно медичних працівників, вчителів, соціальних працівників, але стосовно військовослужбовців це питання розроблено недостатньо.

Д.М. Хасенова, досліджуючи формування синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців, зазначає, що основною передумовою його виникнення є систематичний вплив негативних емоцій та зниження психо-емоційної стійкості, які у підсумку обумовлюють виникнення тривожності, запальності, апатії, дратівливості. Також дослідниця відмічає, що на виникнення емоційного вигорання неабиякий вплив здійснює професійний стаж [6, с. 62-67].

В.М. Бурикін разом з колегами виокремлює п'ять основних факторів, що призводять до формування та розвитку емоційного вигорання. До першого фактору належить правова регуляція професійної діяльності, що передбачає безапеляційне підкорення та слідування уставам та іншим правовим документам. До другого фактору входить гіпервідповідальність за виконання та результати виконання посадових обов'язків. Також дослідник зазначає, що усвідомленість професіоналом важливості прийнятих ним рішень і врахування можливих негативних наслідків цих рішень викликають у нього стан напруги і тривоги.

Третій фактор передбачає умови здійснення професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: ненормований графік роботи; недосипання, обумовлене тривалими чергуваннями; коливання активності професійної

діяльності, у наслідок чого не лише формується емоційне вигорання, але й підвищується рівень виробничого травмування та знижується рівень продуктивності професійної діяльності.

У якості четвертого фактору емоційного вигорання працівників органів внутрішніх справ дослідники виокремлюють наявність невизначених або неконкретизованих ролевих обов'язків та відсутність точних посадових інструкцій.

Останній фактор – п'ятий – це екстремальні умови професійної діяльності – можливість передчасної смерті або отримання поранень при виконанні посадових обов'язків, застосування холодної зброї проти інших людей (при затриманні злочинців або для самозахисту). Професійна діяльність у екстремальних умовах призводить не лише до витрати великої кількості емоційних ресурсів та фізичних сил, а й до негативного самосприйняття особистості як професіонала, що у підсумку може спричинити зловживання спиртними напоями, тютюном та кавою [7, с. 144].

У своїх роботах О.В. Тимченко також зазначає, що одним із основних факторів, який призводить до формування та розвитку емоційного вигорання у військовослужбовців є умови екстремальної бойової обстановки: «у бойовій обстановці головними причинами психологічного стресу є загроза життю, відповідальність за виконання завдання, недостатність та невизначеність інформації, що надходить, дефіцит часу при прийнятті рішення та здійсненні бойових дій, невідповідність рівня професійних навичок вимогам, що ставляться умовами бою перед особистістю, психологічна невідповідність до виконання конкретного завдання, невпевненість у надійності зброї, недовіра до командування та фактори ізоляції. Тобто, психогенний вплив екстремальних умов полягає не лише у прямій, безпосередній загрозі життю людини, а й в опосередкованій, пов'язаній з її очікуванням» [8, с. 91].

У ході дослідження Н.В. Майсак та С.В. Міхєєв виокремили п'ять основних симптомів емоційного вигорання військовослужбовців, серед яких:

- редукція професійних обов'язків;
- неадекватне виборче емоційне реагування, емоційно-моральна зривна діяльність і емоційний дефіцит;
- розширення сфери економії емоцій і емоційна відстороненість;
- тривога і депресія, деперсоналізація;
- переживання психотравмуючих обставин.

До причин особистісної деформації та емоційного вигорання військовослужбовців дослідники відносять

- почуття втоми, потреба в розслабленні та спокої в зв'язку з надмірною активністю;
- фізіологічна потреба в зоні комфорту;
- егоцентрична зосередженість на своїх проблемах, напруженість в контактах з оточуючими, прагнення уникнути конфлікту;
- реакція відходу від контактів з оточуючими в зв'язку з блокуванням

насушних потреб, зниження соціальної активності;

- протидія обставинам, що перешкоджає вільної самореалізації особистості;
- труднощі адаптації, пов'язані з індивідуалістичністю;
- відчуття нездоланності перешкод, ізолюваності і відсутності підтримки;
- комплекс недосконалої маскується демонстративністю поведінки;
- потреба розпоряджатися своєю долею, підвищене почуття незалежності, авторитарність.

Крім того, Н.В. Майсак і С.В. Міхеєв у військових офіцерів виділили такі особистісні деформації, як: схильність до агресивності при емоційної нестійкості і підвищеної чутливості; зниження оптимізму та доброзичливості при перепадах настрою, циклотимії; схильність до депресії як особистісної дезадаптації; схильність до асоціальної дезадаптації по екзальтованому типу [9, с. 242-248]

Метою дослідження було вивчення зовнішніх та особистісних психологічних чинників формування СЕВ у військовослужбовців. Були застосовані теоретичні, емпіричні, математико-статистичні методи дослідження.

Для визначення соціально-психологічних чинників синдрому емоційного вигорання військовослужбовців були використані психодіагностичні методики:

- «Діагностика професійного вигорання» К. Маслач і С. Джексон (адаптація Н. Є. Водоп'янової).

- Методика «Визначення психічного вигорання». Автор-розробник – Фарбер Берри, автор адаптації – Рукавишникова А.А.

Для визначення рівня стресостійкості особистості була використана психодіагностична методика – «Стреси та стресостійкість»(Ю. Щербатих).

Для визначення характеру була використана психодіагностична методика – Г. Айзенка «Ваш характер».

Для визначення рівня вигорання особистості була використана психодіагностична методика – «Визначення рівня вигорання особистості» (автор – О.В. Лазукін).

Для визначення мотивації схвалення методика «Самооцінки мотивації схвалення» (Д. Марлоу та Д. Крауна).

Дослідження проводиться на військовій кафедрі Національного університету залізничного транспорту ім. акад. Лазаряна.

Таким чином, попередні результати дослідження дозволяють віділити наступні чинники формування синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців: редукція професійних обов'язків; неадекватне виборче емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація і емоційний дефіцит; розширення сфери економії емоцій і емоційна відстороненість; тривога і депресія, деперсоналізація; переживання психотравмуючих обставин.

Подальший напрямок дослідження може бути спрямованим на розробку та впровадження методів профілактики розвитку синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців.

1. Бойко В.В. Синдром «емоціонального вигорання» в професійному общенні. СПб; 2002. – 370с.
2. Орел В. Е. Феномен «вигорання» у закордонній психології: емпіричні дослідження й перспективи // Психол. журнал. 2001. Т. 22. № 1. – С 43-48.
3. Condo K. Burnout syndrome.//Asian Medical J. - № 34. 2002. – Р 17.
4. Ильин, Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности / Е.П. Ильин. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 428 с.
5. Malash С. Burnout: The Cost of Caring. Englewood Cliffs. N.J: Prentice-Hall, 2000. – 215 p.
6. Хасенова Дана Маратовна. «Исследование формирования синдрома эмоционального выгорания у военнослужащих в условиях прохождения воинской службы» Достижения науки и образования, по. 4 (26), 2018, pp. 62-67.
7. Профилактика профессиональной деформации личности сотрудника органа внутренних дел: Методическое пособие / Под общ. Ред. В.М. Бурькина. М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2004. 144 с
8. Тимченко А. В. Психогении в экстремальных условиях. Боевая психическая травма и методы ее коррекции : метод. Пособие / А. В. Тимченко ; Харьк. Воен. Ун-т. – Х., 1995. – 91 с.
9. Майсак Н.В. Психологические особенности деформации личности кадровых офицеров / Н.В. Майсак, С.В. Михеев // Общество и право. – 2011. – №1. – С. 242–248.

УДК 159.99

Наталія Матвієвська

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Валерій Буланов**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СІМЕЙНИЙ СТАТУС ЯК ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЖІНКИ

В сучасних умовах якісно по-новому встає проблема розвитку особистості сучасної жінки. Пред'являються більш високі вимоги до самостійності, ініціативи, заповзятливості людини, обумовлені змінами, що відбуваються у нашому суспільстві. В умовах сучасної соціальної дійсності, коли кожна людина є господарем власного життя, вона повинна вміти свідомо і планомірно організувати його, оскільки від цього значною мірою залежить її життєва ефективність. Для того, щоб успішно інтегруватися у життя соціуму, особис-

тість повинна прагнути до розвитку і розвиватися у різних сферах життя.

Самоствалення впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості, а також є важливим регулятором поведінки. Від самоствалення залежать взаємини людини з її оточенням, її самокритичність, самовимогливість, ставлення до своїх успіхів і невдач. Як жінка сама до себе ставиться безпосередньо впливає на її життя і в якісь моменти стає ключовим чинником визначаючи повноту і якість життя. Позитивне самоствалення відображає впевненість її у своїх силах. З стійким позитивним ставленням до себе вона займає активну і відповідальну позицію відносно свого життя і того, що відбувається в ньому. Жінки майже завжди знають чого хочуть у житті, мають як правило конкретні цілі, плани і наміри. Тут особливу значимість здобуває така фундаментальна і інтегральна особистісна характеристика як відповідальність. Саме прийняття на себе відповідальності в кінцевому підсумку призводить до успішної реалізації власної життєвої програми.

Об'єкт дослідження – сімейний статус сучасної жінки

Предмет – сімейний статус як чинник розвитку особистості сучасної жінки.

Мета дослідження: дослідити роль сімейного статусу як чинника розвитку особистості сучасної жінки.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання.

1. На основі теоретичного аналізу наукових досліджень визначити особливості розвитку особистості жінки в середньому віці.
2. Визначити соціально-психологічні чинники розвитку особистості сучасної жінки в середньому віці.
3. Дослідити особливості самоствалення особистості сучасної жінки з різним сімейним станом.
4. Дослідити особливості відповідальності особистості сучасної жінки з різним сімейним станом.
5. Розробити психологічні рекомендації заміжнім жінкам щодо оптимізації самоствалення.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури з проблеми, класифікація, порівняння), емпіричні, статистичний аналіз.

1. Теоретичні (аналіз наукової літератури з проблеми, класифікація, порівняння).

2. Емпіричні («Методика дослідження самоствалення» С. Пантілеєва, призначена для виявлення структури самоствалення особистості, для дослідження відповідальності «Методика дослідження відповідальності» В. Прядеїна.

3. Методи математичної обробки даних у програмі Excel.

Певний вплив на дослідження проблеми розвитку особистості жінки зробили зарубіжні концепції особистості А. Адлера, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, З. Фрейда, Е. Фрома, В. Штерна, Е. Еріксона, К. Юнга та ін. Розвиток особистості вивчався відомими психологами – Ж. Піаже, Л. Виготським, С. Рубінштейном, О. Леонтьєвим, П. Гальперіним, Б. Ананьєвим, О. Запорожцем, Н. Лейтесом, Б. Тепловим, Д. Ельконіним, Л. Божович, В. Дави-

довим, А. Вентером, Ш. Амонашвілі.

Проблемному ставленню до себе приділялась значна увага в роботах різних авторів. Їй присвячено цілий ряд теоретичних і експериментальних досліджень вітчизняних психологів (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Л. Гозман, О. Леонт'єв, В. Мясищев, С. Пантілеєв, С. Рубінштейн, Н. Сарджвеладзе, В. Століна, Н. Харламенкова та ін.)

Серед різних соціальних факторів, що впливають на розвиток особистості жінки є сімейне життя та професійна самореалізація – дві важливі і тісно взаємопов'язані сфери життя жінки. Сучасні жінки відчують потребу реалізуватися поза межами сім'ї. Успішність особистісного становлення жінки залежить від уміння поєднувати ці дві сфери, здатності досягти автономії і

самоставлення. Сім'я – найважливіший з феноменів, що супроводжують людину протягом всього його життя [2].

Сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості і основним інститутом психологічної підтримки та виховання, що відповідає за відтворення певного способу життя, способу мислення і відносин. А. Антонов визначає сім'ю «як засновану на єдиній загальносімейній діяльності спільності людей, пов'язаними узами шлюбу – батьківства – споріднення...». Традиційно «ядром» сім'ї вважають подружню пару з додаванням до «ядру» дітей, родичів, батьків подружжя.

Сім'я як соціальний інститут виконує такі функції сім'ї – репродуктивна, тобто біологічне відтворення населення в громадському плані і задоволення потреби в дітях – в особистісному плані. Поряд з цією основною функцією сім'я виконує ще ряд інших важливих соціальних функцій:

а) виховна – соціалізація молодого покоління, підтримка культурного відтворення суспільства;

б) господарсько-побутова – підтримка фізичного здоров'я членів суспільства, догляд за дітьми та людьми похилого віку членами сім'ї;

в) економічна – отримання матеріальних засобів одних членів сім'ї для інших, економічна підтримка неповнолітніх і непрацездатних членів суспільства;

г) сфера первинного соціального контролю – моральна регламентація поведінки членів сім'ї в різних сферах життєдіяльності, а також регламентація відповідальності і зобов'язань у відносинах між подружжям, батьками і дітьми, представниками старшого і середнього поколінь;

д) духовного суспільства – розвиток особистостей членів сім'ї, духовне взаємозбагачення;

є) соціально-статусна – надання певного соціального статусу членам сім'ї, відтворення соціальної структури;

ж) дозвільна – організація раціонального дозвілля, взаємозбагачення інтересів;

к) емоційна – отримання психологічного захисту, емоційної підтримки, емоційна стабілізація індивідів та їх психологічна терапія.

Сімейний статус – є одним із різновидів соціального. Соціальний статус

– місце або позиція індивіда, співвідносно з положенням інших людей; це місце індивіда в ієрархічно організованій суспільній структурі, його об'єктивна позиція в ньому.

Соціальний статус – це місце, яке індивід займає в соціальній системі (суспільстві) і яке відрізняється від існуючих одночасно з ним місць, певним набором прав і обов'язків. Сімейна роль – один з видів соціальних ролей людини в суспільстві. Сімейні ролі визначаються місцем і функціями індивіда в сімейній групі і поділяються: на подружні (дружина, чоловік), батьківські (мати, батько), дитячі (син, дочка, брат, сестра і т.д.) [2].

Сімейні стосунки можуть активно сприяти особистісному розвитку самотавлення за умови створення психологічного комфорту, обстановки, сприятливої для відновлення ресурсів, що включають в себе духовні, фізичні і психологічні, які необхідні для самореалізації особистості. У порівнянні з чоловіками у жінок самотавлення в родині має більший пріоритет, тому що сім'я для чоловіків є додатковою сферою самоактуалізація.

Н. Нечаєва вивчаючи ціннісні структури свідомості жінок і чоловіків зазначає, що вони різні: сім'я і любов – головні цінності в свідомості перших, робота і самореалізація поза сім'єю – в свідомості друге.

Обмеження жінки приватною сферою призводить до зниження почуття власної значимості, заниження самооцінки, появи невпевненості в собі, матеріальної, моральної, психологічної залежності від чоловіка, відмови від власних планів, поглядів заради дітей та спокою у сім'ї. Суперечності між прагненнями особистості до розвитку та існуючими стереотипами в розподілі ролей призводять до внутрішньоособистісних конфліктів, побутової конфліктності, фрустрованості, схильності до депресій, проблем становлення гендерної ідентичності жінок, що шкодить психологічному здоров'ю та гальмує процеси особистісного розвитку [3].

Професійна самореалізація порівняно із самореалізацією у сімейній сфері здійснює вагомий внесок у процес становлення особистості жінки. Професійна самореалізація жінки пов'язана у першу чергу із реалізацією потреби у самоповазі, здатна задовольняти потреби у прийнятті і належності до певної соціальної групи повніше, ніж самореалізація у сфері сім'ї, сприяє самоактуалізації. У сімейному житті жінка реалізує насамперед потреби у належності, любові, прийнятті і реалізації природного потенціалу. Успішна професійна самореалізація позитивно впливає на психологічне здоров'я жінки, на позитивне переживання нею успішності становлення та задоволеність життям загалом, а отже, створює позитивне емоційне тло для сімейного життя та подальшого професійного та особистісного зростання.

За результатами дослідження самотавлення, прослідкувавши рівень вираженості самотавлення у заміжніх та незаміжніх жінок, можна зробити такий висновок, що у заміжніх жінок більш виражений показник самокерівництва (60% жінок) та самообвинувачення (82,5% жінок), що може свідчити про те, що заміжні жінки на відміну від незаміжніх жінок мають більше уявлення про

основу джерел власної активності, результатів і досягнень, про джерело розвитку власної особистості. Вони більш чітко усвідомлюють власне «Я» як внутрішній стержень, який координує і направляє всю активність. Жінки здатні прогнозувати свої вчинки. Вважають, що їхня доля знаходиться у власних руках; відчують обґрунтованість і послідовність своїх внутрішніх спонукань і цілей. Заміжнім жінкам властивий контроль над емоційними реакціями.

Заміжні жінки на відміну від незаміжніх жінок більше виражають негативні емоції на адресу свого «Я», незважаючи на високу самооцінку власних якостей. Вони готові поставити собі в провину свої невдачі та власні недоліки. Проблемні ситуації, конфлікти, які виникають супроводжується в формі осуду себе.

А от незаміжні жінки більш самовпевнені в собі, про це свідчать високі показники за шкалою «Самовпевненість», 62,5% жінок можна припустити, що незаміжні жінки мають відчуття сили власного «Я», високу сміливість у спілкуванні; виражену повагу до себе, задоволення собою, своїми починаннями й досягненнями, відчуття своєї компетентності і здатності вирішувати багато життєвих питань. Перешкоди, які трапляються на шляху до досягнення мети можуть сприйматися ними як переборні, проблеми – зачіпають неглибоко, переживаються недовго.

За високими показниками шкали «Самоцінність», 60% незаміжніх жінок можна припустити, що незаміжні жінки мають більш велику зацікавленість у власному Я, любов до себе, відчуття цінності власної особистості і одночасно передбачувану цінність свого Я для інших, ніж заміжні жінки. На основі теоретичного аналізу сучасних досліджень визначені особливості розвитку особистості жінки в середньому віці та соціально – психологічні чинники розвитку особистості сучасної жінки в середньому віці. Дослідили особливості відповідальності особистості сучасної жінки з різним сімейним станом. Розроблено психологічні рекомендації заміжнім жінкам щодо оптимізації самоствавлення.

1. Хомуленко Т.Б. Духовный интеллект как детерминанта моральной ответственности личности / Т.Б. Хомуленко, К.И. Фоменко, Е.Ю. Головина // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2014. – № 4. – С. 51-57.

2. Артамонова Є.І. Психологія сімейних відносин з основами сімейного консультування / под. ред. Є.Г. Силянової. – Академія, 2002. – 192 с.

3. Хухлаєва О.В. Психологія розвитку: молодість, зрілість, старість / О.В.Хухлаєва. – Москва : МГУ, 2002. – 234 с.

4. Фальова О.Є., Самореалізація особистості жінки в концепціях вітчизняної психології / О.Є. Фальова, М.В. Маркова // Вісник ХНУ № 985. 2011, С. 14-16.

5. Кочисов В.К.. Особенности развития личностной сферы женщины / В.К. Кочисов, К.К. Цоколаева, Н.Г. Пухаева // ФГБОУ ВПО СОГУ им. К.Л. Хетагурова, 2014. – № 4. – с. 32.

6. Тищенко С.П. Феноменологічний досвід особистості у словесному вираженні: інтерпретація автобіографічних наративів / С.П. Тищенко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – 2010. – Випуск 38. – С. 306-335.

УДК 159

Олена Осінцева

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Олена Диса**

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНИХ ЖІНОК

Психологічні дослідження різних аспектів чоловічої та жіночої самореалізації відображають швидкі темпи трансформації сучасних суспільних уявлень, критеріїв та образів «чоловічої» і «жіночої» професійної реалізації. Питання професійного розвитку, ставлення до власної самореалізації та професійного успіху інших людей є найважливішими з точки зору загальних проблем особистості, її розвитку та професійної адаптації.

Поняття лідер – дуже багатогранне і має досить широкий діапазон значень. Сучасні дослідження показують, що можна виявити взаємозв'язок між особистими характеристиками і лідерськими здібностями. Але в цілому дуже важко передбачити, наскільки успішно реалізує себе людина у професійній діяльності. Самореалізація залежить від індивідуально-психологічних особливостей, характеру ситуації, в якій здійснюється професійна діяльність та багатьох інших чинників.

У сучасному світі роль жінки в суспільстві займає достатньо вагому позицію, наслідок чого починають зникати межі між гендерними особливостями. Традиційно лідерство вивчалось майже без урахування статі, оскільки лідерська роль вважалася маскуліною. Поява великої кількості жінок на керівних посадах в організаціях, стрімке збільшення їх ролі в суспільстві за короткий час привернуло увагу дослідників. Все більше стало поширюватися думка, що жінки теж можуть виконувати роль лідера.

Жінки все частіше займають місця керівників, а для того щоб бути успішним керівником у неї повинні бути класично чоловічі якості: активність, цілеспрямованість, стресостійкість, вольова саморегуляція, вміння працювати в команді. Зараз все більше здійснюється тренінгів щодо розвитку лідерства і різних курсів з цієї тематики. Суспільство закликає всіх, без винятку, стати такими, але справжніх лідерів не так багато.

Лідерство знайшло широке застосування і досить активно вивчається,

але не всі його аспекти залишаються без змін. Недостатньо розглянуті в теоретичному плані і експериментально не вивчені гендерні особливості лідерства. Так, лідерство вивчається в основному в сфері політичної психології, а гендерні аспекти лідерства найчастіше в області управління організацією.

Дана робота має на меті розкрити індивідуально-психологічні особливості жінок, які змогли успішно себе реалізувати у професійній діяльності та дослідити роль лідерських здібностей у процесі самореалізації.

Мета: вивчити та дослідити взаємозв'язок між лідерськими якостями і професійною реалізацією сучасних жінок.

Об'єкт дослідження: професійна реалізація жінок.

Предметом: лідерство, як психологічний чинник професійної реалізації жінок.

Гіпотеза полягає у припущенні про те, що жінки, які успішно реалізувалися у професійній діяльності, мають високий рівень лідерських здібностей.

Емпіричні гіпотези:

1. Чим вищий рівень лідерства, тим вище мотивація до успіху та загальний показник осмисленості життя.

2. Між показниками лідерства та інновативними якостями існує взаємозв'язок.

3. Існують психологічні чинники, які обумовлює професійну реалізацію жінок.

4. Вольові якості виступають психологічним чинником професійної реалізації жінок.

Завдання :

1. Розкрити сутність феномена лідерства та проаналізувати поняття успішної професійної реалізації сучасних жінок;

2. Сформувати методологічний інструментарій для проведення 45-річного дослідження;

3. Організувати і провести емпіричне дослідження щодо виявлення психологічних чинників професійної самореалізації жінок;

4. Здійснити аналіз результатів дослідження;

5. Визначити індивідуально-психологічні особливості, які є 45-річниками професійної реалізації жінок.

Для досягнення мети були використані *методи теоретичного аналізу наукової літератури, узагальнення наукової інформації, анкетування, спостереження, бесіди, психодіагностика та методи математико-статистичної обробки* результатів дослідження.

Застосовано наступні *психодіагностичні методики* для визначення схильності до лідерства та виявлення особистісних особливостей:

1. Опитувальник «Самооцінка лідерства» (Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М.);

2. Методика «Діагностика лідерських здібностей» (Жаріков О., Круше-

льницький О.);

3. Методика «Діагностика мотивації до успіху» (Елерс Т.);

4. Опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» (Ейдман О.);

5. Методика «Оцінка потреби у схваленні» (Краун Д., Марлоу Д.);

6. Тест-опитувальник «Смисложиттєві орієнтації (СЖО)» (Крамб Д., Махолік Л., адаптація Леонтєва Д. А.);

7. Шкала самооцінки інновативних якостей Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко);

8. П'ятифакторний опитувальник особистості «Локатор великої п'ятірки» (українська адаптація методики Л. Бурлачука, Д. Корольова)

Наукова новизна дослідження полягає у:

- розширенні знань щодо проблеми професійної реалізації жінок;
- отриманні нових даних, щодо прояву жіночого лідерства.

Практична значущість кваліфікаційної роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, працівниками відділів роботи з персоналом, соціальними працівниками для роботи з працевлаштування, надання психологічної допомоги сучасним жінкам, які досягли значних результатів в професійній діяльності.

1. Бендас Т.В. Гендерная психология: учебник. СПб.: Питер 2009. 430 с.

2. Бендас Т.В. Перспективы развития гендерной психологии в мире современных научных тенденций // Современная социальная психология: теоретические подходы и прикладные исследования. - 2011, №3 (12). С. 85-92.

3. Григорьева Н.Н. Гендерные особенности проявления лидерства у студентов: на примере учебных групп колледжа: Дисс. канд. психол. наук. М., 2006. 236 с.

4. Ефремова А.И. Успех как социокультурный феномен: Автореф. дис. канд. филос. наук. Ростов-н / Д, 1993. - С.11

5. Капранова М.В., Костира С.С. Психологічні особливості професійної кар'єри жінок-керівників бізнес-структур // Сучасна соціальна психологія: теоретичні підходи та прикладні дослідження. 2011, №3 (12). С. 92-101.

6. Медведева М.А. Влияние неформальных лидеров на социально психологический климат в коллективе военнослужащих-женщин: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2010. 24 с.

7. Минаева Н.Л. Должностное лидерство в современных коммерческих организациях. - М.: НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт 2009. 176 с.

8. Турецкая Г.В. Социально-психологический анализ феномена деловой женщины. Психология совместной жизнедеятельности малых групп и организаций. Ответственные редакторы: А.Л. Журавлев, Е.В. Шорохова. М.: Изд-во «Социум»; «Институт психологии РАН», 2001. С.76- 93.

9. Шабаетова А.В. Социально-психологические аспекты лидерства в супружеской паре: Дисс. ... канд. психол. наук. Оренбург, 2011. 183 с.

10. Первитская, А.М. Исследование лидерства как особого вида деятельности (на примере юношеского возраста) // Вестник Московского государственного областного университета. 2007. № 3. С. 211-215.

УДК 159

Альона Ребрита

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

Актуальність даного дослідження обумовлена новими соціально-психологічними відносинами, що склалися у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі в сфері освіти, а саме вищої освіти. Вдосконалювання системи взаємин у трудових колективах, організаціях, групах, сприяє створенню позитивного соціально-психологічного клімату, який є необхідною умовою для підвищення продуктивності діяльності особистості.

Історія людства з давніх часів і до теперішнього часу показала, що конфлікти неминучі, вони завжди існували, існують і будуть існувати до тих пір, поки люди взаємодіють між собою.

Дослідження міжособистісних конфліктів студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ) передбачає розгляд сутності психологічної професії та аналіз труднощів особистісного характеру, з якими стикається майбутній студент у процесі своєї соціалізації та професіоналізації у навчальному процесі [1].

У свідомості людей склалося вкрай негативне відношення до конфліктів; конфлікт найчастіше асоціюється з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю. В результаті існує думка, що конфлікт – явище завжди небажане, що його необхідно, в міру можливості, уникати, і що його слід негайно вирішувати, як тільки він виникає.

Проте конфлікт виконує і позитивні функції: ні колектив, ні група, ні особистість не можуть розвиватися безконфліктно та наявність конфліктів є показником нормального розвитку колективу. У певних ситуаціях, коли негативні взаємини між людьми контрольовані, і, принаймні, одна із сторін відстоює не лише особисті, але і організаційні інтереси в цілому, конфлікти є поштовхом до позитивних змін, допомагають об'єднатися людям між собою, мобілізувати волю, розум для вирішення принципово важливих питань, поліпшити морально-психологічний клімат в групі чи колективі.

Конфлікт — це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій (потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, планів тощо) у свідомості окремо взятого індивіда, в міжособистісних взаємодіях та міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей.

В науковій літературі проблемами конфліктів, способам і особливостям їх протікання та вирішення присвячені чисельні дослідження. У роботах зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Н.В.Гришина, В.В Дружинін, А.Я.Анцупов, В.М. Зазикін, Д. Хорні, Е. Фромм, Л.А. Петровський були розроблені теоретико-методологічні підходи до аналізу міжособистісних конфліктів, представлені різні погляди на природу конфлікту, його соціальну роль, розглянуті способи профілактики і вирішенню конфліктних ситуацій між людьми та в групах [2, 3, 4, 5].

Об'єктом дослідження є медіація як спосіб вирішення конфліктної ситуації.

Предметом дослідження є вплив медіації на якість вирішення конфліктної ситуації в студентському середовищі.

Гіпотеза дослідження: медіація впливає на рівень конфліктності та підвищення рівня позитивного мікроклімату групи.

Мета дослідження – провести теоретичне дослідження та визначити стратегії поведінки у конфлікті студентів в залежності від їх психологічних особливостей та спрямованості їх професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1. Вивчити та систематизувати наукову літературу щодо проблеми впливу соціально-психологічних чинників на стратегію поведінки в конфлікті в залежності від спрямованості їх професійної підготовки.

2. Виявити психологічні причини, які зумовлюють конфлікти у студентських групах.

3. Підібрати методичне та методологічне забезпечення дослідження.

4. Провести емпіричне дослідження впливу психологічних особливостей студентів різної професійної спрямованості на стратегії поведінки в 48рацівніті.

5. Проаналізувати результати дослідження.

6. Визначити перспективу подальшого розвитку проблем.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань, застосовувались такі теоретичні, емпіричні та математико-статистичні методи, як: у теоретичній частині – системний підхід та аналіз, психологічна теорія особистості, її соціалізації та теорія конфлікту.

У емпіричному дослідженні – спостереження, анкетування, узагальнення конфліктної ситуації в студентській групі, психодіагностичне тестування.

Математико-статистичний з використанням порівняльної статистики Стьюдентата кореляція аналізу Пірсона.

Психодіагностичні методики: методика «Особистісна агресивність і конфліктність» Е. П. Ільїна і П.А. Ковальова, методика дослідження стилю

поведінки в конфлікті К.Томаса (в адаптації Н.В. Гришиної), методика діагностики рівня конфліктності (КОЗ – 2), методика діагностики домінуючих стратегій психологічного захисту в спілкуванні В.В Бойко, методика діагностики ворожості за шкалою Кука-Медлея, оцінка стратегій поведінки в конфлікті за методикою ДЖ.Г. Скотта.

Теоретична значущість: результати дослідження дозволяють сформулювати теоретичні чинники щодо проблеми впливу соціально-психологічних чинників превенції конфліктної поведінки студентської молоді в залежності від спрямованості їх професійної підготовки.

Практична значимість: отримані дані дослідження можуть бути використані при проведенні роботи з соціалізації студентів-правників та студентів-правоохоронців по вихованню професійно важливих якостей, оптимізації стратегій їх поведінки у конфлікті та проведенні медіації конфлікту.

Наукова новизна: уточнені соціально-психологічні чинники, що обумовлюють поведінку в конфлікті студентів різного профілю навчання.

Дослідження було проведене на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ серед студентів груп юридичного факультету зі спеціальності «Право» та «Правоохоронна діяльність».

Проведення психодіагностики стану конфліктності в студентській групі, характеру психологічних захистів та кореляційного аналізу Пірсона серед студентів різного рівня професійного спрямування дозволило виявити наступні достовірні кореляційні зв'язки:

— чим вищі показники екстраверсійної спрямованості особистості, тим менше вона схильна до уникнення конфліктних ситуацій. І навпаки, чим вищі показники інтроверсійної спрямованості особистості, тим більше вона схильна до уникнення конфліктів;

— чим вищий показник емоційної нестабільності, тим менше виражена схильність до співробітництва. Це пояснюється тим, що нейротизм часто має зв'язок з тривожністю, що в свою чергу може погіршити взаєморозуміння між людьми та безпосередньо впливати на співробітництво між ними;

— чим вищий показник тривожності, тим більше виражена схильність до агресивності. Отже, можна сказати про те, що холерики обирають стратегію психологічного захисту у спілкуванні – агресію.

Статистична обробка результатів дослідження за t-критерієм Стьюдента показала, що в переважній більшості стратегія поведінки в конфлікті обох професійних спрямувань не відрізняється, але були виявлені деякі статистично значущі відмінності.

Значуща різниця у показниках студентів обох професійних напрямлень була встановлена за параметром мотивації на успіх. Результати свідчать про те, що у респондентів професійного спрямування «Право» вищий рівень мотивації на успіх, ніж у студентів «Правоохоронна діяльність».

— Статистично достовірну різницю було виявлено за параметром конфліктність. З'ясувалося, що рівень конфліктності вищий у студентів-

правоохоронної діяльності. Конфліктність особистості визначається дією таких психологічних чинників: особливість темпераменту, рівень агресивності, компетентність в спілкуванні, емоційний стан. Отже, нижчий рівень її серед студентів професійного спрямування «право» може пояснюється тим, що правнику в зв'язку зі своєю професійною спрямованістю більш властиві такі якості як: стриманість, дисциплінованість, терплячість, тактовність, неупередженість, вміння розуміти інших людей і психологічно коректно впливати на них, що в свою чергу допомагає перешкоджати та прогнозувати конфліктні ситуації.

— Статистично достовірною різницею встановлено за параметром уникнення між студентами професійного спрямування «право» та професійного спрямування «правоохоронна діяльність». Виявлено, що стратегія психологічного захисту уникнення обирають студенти-правоохоронної діяльності, що в свою чергу свідчить про те, що дана психологічна стратегія захисту суб'єктивної реальності, заснована на економії інтелектуальних і емоційних ресурсів.

Таким чином, результати дослідження можуть бути використані в психолого-педагогічній роботі зі студентами, зокрема при проведенні роботи з їх соціалізації, по вихованню професійно важливих якостей, оптимізації стратегій їх поведінки у конфлікті та проведенні медіації конфлікту.

У подальшому наукове дослідження може здійснюватися у пошуку та формуванні копінг-стратегій поведінки студентської молоді в конфліктних ситуаціях.

1. <http://ua-referat.com>

2. Гришина Н.В. Психология конфликта. – СПб.: Питер. 2005.—464 с.

3. Анцупов А.Я. Конфликтология. – М. 2002г. — 387с.

4. Ворожейкин И. Е., Кибанов А. Я., Захаров Д. К. Конфликтология – М. 2004 г. — 240с.

5. АронсонЭлиот «Социальная психология»— М. 2002г.— 342с.

УДК 159.9.07

Ганна Стояцька

кандидат філософських наук, доцент,
здобувач ННІ заочного навчання та підвищення
кваліфікації спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Олена Диса**

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ ДО СПРИЙНЯТТЯ ЗМІН В АСПЕКТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність теми дослідження обумовлена трансформацією уявлення про роль та значення інноваційності та готовності до змін у професійній діяльності правоохоронця. Вміння послуговуватись сучасними рішеннями під час здійснення правоохоронних функцій, здатність до гнучкості у світі, де локальні та глобальні виклики перманентно вимагають швидкості реагування на зміни, є для сучасного правоохоронця невід'ємною навичкою. Готовність до змін є частиною особистісного розвитку та підвищення адаптивних можливостей у професії, пов'язаній зі стресом, несприятливими психологічними та емоційними станами, потребою у поведінковій варіативності.

Дослідження здатності та готовності до реагування на зміни у майбутніх правоохоронців є також частиною загальної кадрової політики Національної поліції. Нова парадигма підготовки працівників Національної поліції, започаткована у 2015 році, вимагає нових алгоритмів відбору кадрів та обґрунтування стандартів професійної діяльності з урахуванням потреб сучасного соціуму, збагачення національного досвіду з урахуванням світових практик.

Дані, отримані під час дослідження можуть стати частиною методик для відбору персоналу та уточнення питання про природу готовності до змін, а саме: чи є вона психологічною рисою чи психологічною якістю, чи можна її розвивати, з яких саме складників психіки вона формується впродовж життя, що найбільше впливає на неї під час виконання професійних обов'язків.

Мета роботи: вивчити та дослідити особистісні особливості майбутніх правоохоронців, які детермінують психологічну готовність позитивного сприймання інновацій та налаштованості на зміни у навчанні та майбутній професійній діяльності.

Завдання роботи:

1. Здійснити аналіз наукової літератури щодо проблеми дослідження психологічної готовності до сприйняття змін, інноваційної діяльності, інноваційності як психологічної якості, яка лежить в основі професійного зростання;
2. Визначити критерії психологічної готовності до сприйняття змін;
3. Сформувати комплекс психодіагностичних методик для проведення емпіричного дослідження;
4. Здійснити аналіз та інтерпретацію результатів дослідження;
5. Визначити психологічні чинники, які формують готовність до змін у середовищі майбутніх правоохоронців.

Об'єкт дослідження: готовність до сприйняття змін.

Предмет дослідження: психологічні чинники готовності до сприйняття змін майбутніх правоохоронців.

Концептуальна гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що існують психологічні чинники, які впливають на формування психологічної готовності позитивно або негативно сприймати зміни у професійній діяльності.

Емпіричні гіпотези дослідження:

1. У осіб з високими показниками готовності до змін рівень суб'єктивного контролю є вищим, ніж у осіб з низьким відповідним показником.
2. У осіб з високими показниками готовності до змін рівень толерантності до невизначеності та креативності є вищим, ніж у осіб з низьким рівнем готовності до інноваційної діяльності.
3. Мотивація до професійної діяльності вища у групі осіб з високим рівнем готовності до змін.

Методи дослідження:

У роботі використані теоретичні, емпіричні та математико-статистичні методи.

Емпіричне дослідження проводилось із застосуванням психодіагностичних методик:

1. Опитувальник психологічної готовності до інноваційної діяльності (В.Є. Клочко, О.М. Краснорядцева);
2. Опитувальник Р. Кеттелла – шкали: Н – для визначення сміливості, схильності до ризику, Q1 – для визначення схильності до консерватизму або радикалізму;
3. Шкала самооцінки інноваційних якостей особистості (Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко);
4. Методика визначення професійної ідентичності (Л. Шнейдер);
5. Рівень суб'єктивного контролю (Дж. Роттер);
6. Толерантність до невизначеності (С. Баднер; адаптація: Г. Солдатової);

7. Короткий п'ятифакторний опитувальник особистості (показник відкритості новому досвіду).

8. Методика мотивації до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Концептуальна мета дослідження полягає у підтвердженні гіпотези що ті майбутні правоохоронці, які отримують вищі показники психологічної готовності до інноваційної діяльності та готовності до змін у професії, демонструють водночас вищі показники загальної стратегічної самоефективності. Готовність до змін розглядається в дослідженні як метакогнітивна стратегія, що в майбутньому здатна забезпечити більшу професійну ефективність, нижчу вразливість для стресу, що неминуче супроводжує діяльність правоохоронця. Готовність до змін також протиставляється «фіксованому мисленню» і може використовуватись у розробці різноманітних методик відбору поліцейських для виконання специфічних правоохоронних функцій.

Новизна роботи. У роботі розкрито особливість готовності до змін не як психологічної гнучкості або здатності прилаштовуватись, а як конструктивної риси психіки, що сприяє здатності приймати рішення у ситуаціях невизначеності; продемонстровано, що успішність у навчанні та професійній діяльності напряму пов'язані зі способом мислення та налаштованістю на зміни та особистісне зростання.

Практична значимість. Результати дослідження можна використовувати практичними психологами органів внутрішніх справ, військовими психологами, викладачами ВНЗ в роботі з курсантами та працівниками правоохоронних органів для підготовки до робіт у умовах невизначеності, дефіциту часу, складності ситуації тощо.

Подальша траєкторія дослідження з цієї теми. Дослідити інноваційність як якість, яку можна формувати і яка може розвиватись і трансформуватись під впливом соціального оточення в процесі професійної діяльності.

1. Александров Д.О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника національної поліції // *Юридична психологія*, № 1 (18), 2016.

2. Афанасьєва Н.Є. Психологічне консультування фахівців екстремального профілю: теорія, методологія, практика: монографія. Держ. Служба України з надзвичайн. Ситуацій, Нац. Ун-т цивіл. Захисту України. Харків : НУЦЗУ, 2017. 315 с.

3. Кондратова А. В. Аналітичний погляд на проблему професійного самовизначення правоохоронців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Х. : ХНУВС, 2010. Вип. 7. С. 191–198.

4. Лежух І.С. Психологічні особливості копінг-стратегій майбутніх правоохоронців. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. Тез доп. Міжнар. Наук.-практ. Конф., присвяч. Пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. Акад. Пед. Наук України ; Консультат. Місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С.185-187.*

5. Логвиненко Б.О., Андреев А.В. Підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання: основні алгоритми: Методичні рекоменда-

ції. Дніпро: Дніпроп. Держ. Ун-т внутр. Справ, 2018. 48 с.

6. Порядок психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції. Наказ МВС України № 1583 від 17.12.2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16#n15>

7. Про затвердження Порядку добору, направлення та зарахування кандидатів на навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ, поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії України: Наказ МВС України від 15 квітня 2016 року № 315. Офіційний вісник України. 2016. № 41, 44. Ст. 1557.

8. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських. Наказ МВС України від 25 грудня 2015 року № 1631. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16>

9. Рудай А.С. Особливості психологічної ресурсності правоохоронців. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. Тез доп. Міжнар. Наук.-практ. Конф., присвяч. Пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. Акад. Пед. Наук України ; Консультац. Місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С.201-203.*

10. Царьов О. Д. Підготовка до професійної адаптації майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. 231 с.

11. Цільмак О.М. Основні положення психофізичної підготовки працівників національної поліції. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. Тез доп. Міжнар. Наук.-практ. Конф., присвяч. Пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. Акад. Пед. Наук України ; Консультац. Місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С.220-222.*

12. Чудакова В.П. Використання опитувальника Р. Кеттелла у дослідженні «індивідуальнопсихологічних особливостей особистості» – критерія сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. № 2. С. 40-47.*

13. Чухраєва Г.В. Удосконалення психологічного і психофізіологічного відбору до лав поліції. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. Тез доп. Міжнар. Наук.-практ. Конф., присвяч. Пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. Акад. Пед. Наук України ; Консультац. Місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С.224-226.*

14. Швець Д.В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. Тез доп. Міжнар. Наук.-практ. Конф., присвяч. Пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. Акад. Пед. Наук України ; Консультац. Місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С. 226-228.*

УДК 159.9

Людмила Троценко

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Лідія Деркач**
завідувач кафедри психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО ЩАСТЯ ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження. Психологічні дослідження щодо підвищення якості життя населення стають все більш актуальними, набувають стійкого, постійного характеру. Такі показники як щастя і суб'єктивне благополуччя безпосередньо пов'язані з даним критерієм. На даному етапі розвитку суспільства переважає тенденція досліджень уявлень про щастя не лише у дорослого населення, а й на більш ранніх етапах онтогенезу. В даному аспекті підлітковий вік вважається одним з найбільш продуктивних, адже саме в підлітковому віці закладаються найбільш стійкі аспекти сприйняття себе та оточуючого світу, що зумовлює актуальність досліджень уявлень про щастя у підлітковому віці.

Ціль дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні гендерних особливостей уявлень про щастя підлітків

Відповідно до поставленої мети були конкретизовані завдання дослідження, а саме:

- проаналізувати сутність та зміст поняття «щастя» як психологічного феномену;
- розкрити гендерні особливості уявлень про щастя у підлітковому віці;
- емпірично дослідити гендерні особливості уявлень про щастя та чинники, які впливають на них у підлітковому віці;
- надати рекомендації щодо оптимізації уявлень про щастя з урахуванням гендерних особливостей у підлітковому віці.

Визначена мета та завдання дослідження дозволили нам припустити гіпотезу дослідження: уявлення про щастя мають гендерні особливості у підлітковому віці.

Вивчення проблеми уявлень про щастя йде корінням у філософію, психологію, соціологію та інші науки. Задоволеність своїм життям представля-

ють як багатофакторний конструкт, який характеризується складним взаємозв'язком соціальних, культурних, економічних, психологічних, фізичних і духовних чинників. Переживання щастя є найважливішою складовою частиною домінуючого настрою особистості, оскільки задоволеність своїм життям, як інтегративне, особливо значуще переживання, надає постійний вплив на різні параметри психічного стану людини і, як наслідок, на успішність поведінки, продуктивність діяльності, ефективність міжособистісної взаємодії. Особливо важливими є ці переживання у підлітковому віці, адже виступають значимим фактором стану суспільної підліткової свідомості, групових настроїв, очікувань, міжособистісних відносин.

У психології феномен щастя та чинники суб'єктивного благополуччя особистості досліджувалися багатьма вченими та дослідниками (М. Аргайл [1], Е. Дінер [12], М. Селігман [9], К. Ріфф [14], П. Фесенко [10]), виявлені його зв'язки з свідомістю життя (П. Фесенко [10]), ціннісно-смысловими утвореннями (Д. Леонтьєв, Р. Шаміонов [11]), середовищними умовами і професійною діяльністю (Р. Шаміонов [11]). Однак, при всій різноманітності досліджень недостатньо дослідженим залишається гендерний аспект досліджень уявлень про щастя.

Особливо цікавими є дослідження гендерних особливостей переживання щастя у підлітковому віці. Якщо виходити з поняття «гендерна роль», як деякої сукупності норм, які містять узагальнену інформацію про властивості, притаманні кожній статі, то уявлення про щастя у дівчат та хлопців будуть відрізнятися. Адже внутрішній світ чоловіків вважається більш упорядкованим і систематизованим, ніж світ жінки. Тоді як внутрішній світ дівчат пов'язується з емоційністю, м'якістю, чуйністю, нормативністю, комунікативними навичками, сензитивністю, здатністю до емпатії [6, с 21].

Враховуючи те, що центральним новоутворенням підліткового віку є перехід на новий рівень самосвідомості – Я-концепції, – системи уявлень людини про саму себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, характерологічних, соціальних та інших властивостей; самооцінку; суб'єктивне сприйняття зовнішніх чинників, що впливають на власну особистість, особливого значення набувають чинники задоволеності підлітками своїм життям [8].

В загальному, чинниками задоволеності життям особистості являються такі психологічні категорії: категорія «образ» як усвідомлений стиль життя або образ бажаних цілей; категорія «мотив» як спонукання до досягнення індивідуально значущих цілей або реалізації бажаного способу життя; переживання як почуття, які «повідомляють» його про відносини з середовищем, як почуття, які відчуває індивід, зіставляючи свої зусилля, дії до досягнення бажаної мети або способу життя, з тим, що він досяг в реальності або з тим, чого змогли досягти інші; категорію «емоції» як емоційну оцінку себе, своїх досягнень, ступеня задоволеності собою і своїм життям [3].

У підлітковому віці переживання щастя, а саме рівень його

суб'єктивного благополуччя, можна визначити якважливий показник готовності до майбутнього дорослого життя, а також як фактор успішної навчальної діяльності та прогностичний показник майбутньої життєвої та професійної продуктивності і задоволеності життям в загальному аспекті.

Емпіричне дослідження гендерних особливостей уявлень про щастя показало, що хлопці-підлітки прагнуть до фізичної активності, сили, що дозволяє їм відповідати уявленням про «справжнього чоловіка», проведенню вільного часу так, як того вони бажають. Тоді як уявлення про щастя у дівчат більш відноситься до прийняття їх іншими особами свого полу, до приналежності обраній референтній групі, вони більш схильні до наслідування дорослим в одязі та зачісці, залежать від своїх романтичних вподобань. Хлопці більш задоволені своїм життям та позитивно сприймають себе та оточуючих, вміють ставити цілі та досягати їх, намагаються використовувати усі можливості, які дає їм життя, а дівчата більш спрямовані на позитивні міжособистісні стосунки з оточуючими та з самими собою, вони вміють співпереживати, враховувати зміну обставин, але в той же час діяти самостійно і враховуючи свої інтереси.

Виявлені і гендерні особливості у структурі смисложиттєвих орієнтацій в залежності від рівня психологічного благополуччя. Так, у дівчат зі збільшенням рівня суб'єктивного благополуччя збільшується результативність, задоволеність життям, а у хлопців збільшується контроль свого життя та впевненість у тому, що людина сама створює своє життя. Тоді як зі зменшенням відчуття благополуччя дані показники зменшуються як у хлопців, так і у дівчат.

Особливості співвідношення «цінності» і «доступності» у життєвих сферах підлітків з різним рівнем суб'єктивного благополуччя показали, що у дівчат зі зменшенням рівня відчуття благополуччя збільшується наявність внутрішніх конфліктів за важливими життєвими цінностями, тоді як зі збільшенням рівня суб'єктивного благополуччя і хлопці, і дівчата відчувають більш гармонійний внутрішній стан, що призводить до задоволення всіма сферами свого життя.

Тоді як особистісними рисами, які сприяють формуванню відчуття щастя та благополуччя у підлітковому віці ми визначили риси, які впливають на розвиток смисложиттєвих орієнтацій (самостійність, впевненість у собі, схильність до та незалежності, спрямованість на майбутнє тощо) та риси, які сприяють формуванню ціннісних орієнтацій та їх доступності (інтелектуальність, життєрадісність, відкритість, відвертість, динамічність, впевненість у собі та інші).

З метою оптимізації уявлень про щастя з урахуванням гендерних особливостей у підлітковому віці було надано такі рекомендації:

1. Для хлопців важливо бути успішними в обраній справі, контролювати події у своєму житті, тому в якості впливу на їх емоційний стан та оптимізації уявлень про щастя необхідно давати їм можливість займатися улюбленою

справою, хобі, звертати увагу на те, що їм подобається, направляти та сприяти їх успіху в обраній справі. Актуально було б поєднати зусилля як педагогів, так і батьків.

2. Як вказує М. Аргайл більшість дослідників вважають, що самооцінка і внутрішній контроль тісно взаємопов'язані зі щастям [1, с. 116]. Тому для підвищення задоволеності життям підлітків, незалежно від гендерної статі, важливо формувати у них адекватну самооцінку. Цього можна домогтися за допомогою різних вправ і тренінгів (складання розповіді про себе, самооцінка емоційної сфери формується на основі вправ, які допомагають учням диференціювати емоції, вправи на розуміння сприйняття свого образу оточуючими). Внутрішній контроль у хлопців можна розвивати через почуття незалежності. Давати більше самостійності, особливо в тих заняттях, які подобаються підліткам. А дівчатам можна доручати будь-які відповідальні завдання, але з якими вони точно впораються.

3. Розширювати розуміння і уявлення про щастя у дівчат можна за допомогою бесід, обговорення фільмів, притч, оповідань. Тут же можна актуалізувати їх подальші життєві плани, поговорити про майбутнє в рамках того, як можна стати щасливим, що потрібно для цього зробити, можна обговорити, чого саме чекають від майбутнього і які шляхи вони самі бачать в досягненні своїх цілей.

4. А також доцільно у підлітків, незалежно від гендерної статі, підвищувати значимість соціального оточення (сім'ї, друзів), тому що ці чинники в розумінні щастя займають лідируючі позиції. Це можна робити за допомогою спільних заходів: свят, концертів, спортивних змагань, доручення загальних справ (наприклад в класі, або з сім'єю)

Висновок. Статева та рольова ідентифікація має свої особливості та безпосередній вплив на переживання благополуччя та уявлення про щастя у підлітковому віці. Хлопці вважають себе більш щасливими, коли відчувають впевненість у собі, цільність своєї особистості, визначеність установок та цілей життя, а дівчата більш схильні пов'язувати відчуття щастя зі своїм оточенням, з цільністю своїх переживань, з ефективністю спілкування та взаємодії з оточуючими.

Перспективи подальших досліджень. Ми вбачаємо в поглибленні уже відомих знань про щастя у підлітковому віці. Актуальним напрямом ми вважаємо дослідження уявлень про щастя в залежності від рольової ідентифікації (маскулінність, фемінність, андрогінність) в межах статі.

1. Аргайл М. Психология счастья / М.Аргайл. – СПб: Питер, 2003. –271с.

2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві / О. І. Бедлінський // Практична психологія та соціальна робота. – 2011 – № 2. – С. 49 – 54.

3. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. Дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора психол. Наук: 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / І.С. Булах.– К., 2004. – 42 с.

4. Венгер Г.С. Психологічні особливості рольових стосунків у дистатних сім'ях // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2015. Випуск 27. С. 103 -107.
5. Гріньова О.М. До проблеми розвитку ціннісно-сислової сфери особистості підлітка / О.М. Гріньова // Журнал «Науковий огляд». - № 10 (31). – 2016. – С. 2 – 6.
6. Каган В.Е. Стереотипи мужності-жіночності і образ «Я» / В.Е. Каган // Питання психології. – 2005. – № 3 – С. 20–25.
7. Логвінова Д.В. Гендерні стереотипи старшокласників про соціальні ролі / Д.В. Логвінова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Психологія». – 2005. – № 702. – С.100–104.
8. Райс, Ф. Психология подросткового и юношескоговозраста / Ф.Райс. – СПб.: Питер, 2000. – С. 314
9. Селигман М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смыслжизни/ Мартин Селигман— М.: Издательство «София», 2006. —368 с.
10. Фесенко П.П. Что такое психологическое благополучие? Краткий обзор основных концепций // Научные труды аспирантов и докторантов. М.: Изд-воМоск. Гуманитар. Ун-та, 2005b. Вып. 46. С. 35–48.
11. Шамяионов Р.М. Социальнаяактивность и субъективное благополучиеличности / Р.М.Шамяионов//Личность и бытие: субъектныйподход: Материалы 5 Всерос. Науч.-практ.конф. Краснодар, 2010. – С.61-64.
12. Diener E. Subjective well-being /E.Diener / PsychologicalBulletin. – 1984. – N 95. – P. 542–575.
13. Diener, E. Most people are happy Text. / E. Diener, C. Diener // Psychological Science. 1996. – Vol. 7. –P. 181 – 185.
- Ryff C. The structure of psychological well-being revisited//J. of Personality and Social Psychology. 1995. Vol. 69. P. 719-727.

УДК 159.9

Дарья Шпак

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Лідія Деркач**
завідувач кафедри психології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

БУЛІНГ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРОТИДІЇ

Актуальність дослідження. Поняття «цькування» було завжди присутнє в житті людей, починаючи ще з часів, коли існувало рабство. Актуальність дослідження проблеми визначається дискусійністю та невирішеністю методологічних засад та оцінки в педагогічній та віковій психології до феномена

«булінг», який означає: «травля», «образи», «гноблення», «висміювання» тощо.

Мета дослідження: висвітлення психологічних напрямків кваліфікації та протидії булінгу в українському соціокультурному просторі.

Виходячи із мети дослідження, ми конкретизували завдання дослідження, зокрема:

1. Проаналізувати статистичні дані щодо вікових та гендерних особливостей прояву булінгу в Україні.
2. З'ясувати психологічні передумови виникнення кібербулінгу, форми його прояву в глобальному онлайн просторі.
3. Запропонувати психологічні засоби протидії булінгу в освітньому середовищі.

Метод дослідження: огляд психолого-методичної літератури з означеної проблеми, а також співставлення шляхів подолання та протидії булінгу в нашій країні та за кордоном.

Виклад основного матеріалу: Огляд психолого-методичної літератури з психологічних механізмів булінгу, передумов та умов його виникнення, типових схем поведінки булерів різних вікових категорій, в різних культурних контекстах свідчить про те, що важливим механізмом його запуску є втрата поваги до особистості, особливо в шкільному віці. Ця особливість кваліфікації феномену, що розглядається, є типовою для країн світу. Види та форми цькування школярів та підлітків є копіюванням поведінки батьків, членів родини.

Виходячи з цього, саме виховання дитини у дошкільному віці за умови домашнього насилля, суттєво впливає на її поведінку, дорослої людини, у суспільстві і відношенню до інших осіб. Аксиомою є твердження про те, що необхідно з дитинства розвивати у дитини почуття поваги до інших дітей та дорослих.

Наступний психологічний механізм булінгу стосується сімейного насилля в будь-яких проявах: наприклад, батька по відношенню до матері, батька до сина, доньки тощо.

Протидія булінгу є нагальною не тільки психологічною проблемою, але й профілактичною в сенсі пізнання передумов його виникнення.

Згідно останніх статистичних даних, близько 80% дітей в Україні до 15-річного віку в тій чи іншій формі стають учасниками булінгу. Вони можуть бути жертвами, булерами або сторонніми спостерігачами. У той час коли більша частина дітей зустрічаються з булінгом одноразово, близько 8% дітей шкільного віку є хронічними жертвами і піддаються булінгу декілька разів на тиждень. Такі дані узгоджуються зі статистичними даними Національного центру превенції булінгу США, відповідно до яких від 6 до 8% дітей регулярно потерпають від насильства у навчальному закладі.

На першому місці (близько 60% учнів) назвали бажання продемонструвати, хто «головний»; 35% опитаних посилалися на дратівливі особливості

характеру однолітків, їх окремі фізичні особливості, вади, недоліки або поведінку; понад 20% дітей не усвідомлювали, що таким чином вони завдають шкоди своїм одноліткам.

За даними опитування, представленого Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Спеціальною представницею Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей у Нью-Йорку 4 вересня 2019 р., **третина молодих людей у 30 країнах світу стають жертвами онлайн-булінгу**, а кожна п'ята молода людина змушена була пропускати заняття в школі через кібербулінг та насильство. В Україні 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% були змушені пропускати через це шкільні заняття..

У межах соціологічного опитування підлітки та молоді люди через SMS і сервіси миттєвих повідомлень дали відповіді на низку запитань про свій досвід онлайн-булінгу та насильства, а також про те, де ці явища найчастіше трапляються і хто, на їхню думку, має відповідати за їх подолання.

Близько 32% опитаних вважають, що за подолання кібербулінгу має відповідати держава; 31% – що самі молоді люди, 29% відповідальними назвали інтернет-провайдерів. Але сама молодь вважає, що в Україні молодих людей проблему може вирішити сама молодь. В той час, кожен п'ятий український підліток стверджує, що державні органи мають бути відповідальними за подолання кібербулінгу.; а 14 % молодих людей вбачають необхідність залучення школи і ще 12 відсотків – інтернет-провайдерів.

З часом, вже подорослішав, людина вступає до вищих навчальних закладів і знову потрапляє у коло своїх одноліток, заводить нові знайомства. Студенти з інших міст найчастіше оселяються у гуртожитках, що призводить до нових комунікацій і призвичаєння до нового спілкування адаптування до нового соціального середовища.

Верховна Рада України ухвалила **Закон про протидію булінгу**, яким вводиться адміністративна відповідальність за цькування в закладах освіти. Документ, потреба в якому назріла давно, вніс зміни в **Кримінальний кодекс України, закони «Про освіту» і «Про загальну середню освіту»**. На наш погляд, такий закон дозволяє захищати порушені права школярів, студентів, і є одним із шляхів протидії проблеми б'рацівни в наш час.

Вже у дорослому житті, обравши професію, мені потрібно було адаптуватися до нового колективу. І мій власний досвід, професійна комунікація із колегами породжували певні психологічні проблеми. Ситуація була ускладненою тому що, тна робочому місці потрібно не тільки знайти спільну мову з колегами, але й добре виконувати свої робочі обов'язки, на основі яких часто виникають конфлікти, стреси, агресія, як поміж колег, так і між б'рацівником і клієнтом.

Наприклад, можна розглянути роботу оператора кол центру. Ця людина кожного дня приймає безліч дзвінків, допомагає абонентам у вирішенні актуальних питань для власного життєвого сценарію. Кожного дня оператору потрапляють дзвінки з сердитими клієнтами, які висловлюють своє обурення,

хто спокійно, зважено, а хтось агресивно, з використанням навіть ненормативної лексики. Зрозуміло, що з психологічної точки зору, такі емотивні реакції направлені не на самого працівника, а на роботу компанії і її послуг в цілому. Але кожен оператор це також людина і в неї є свій спектр почуттів, певний рівень самоконтролю.

Як протидіяти проявам неповаги, вербального насилля?

Ми знайшли психологічно обґрунтований спосіб абстрагуватися від таких розмов, будувати позитивний контекст комунікації з клієнтом - все одно неприємний осад залишається.

Отже, булінг (bully – хуліган з англійської) – це моральне, фізичне насильство, агресія в будь-якій формі, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, з метою викликати страх, тривогу і підпорядкувати людину своїм інтересам.

Прочитавши це, здається, що це точний опис – професіограма оператора кол-центру, а не поняття «булінгу», оскільки на даній посаді ти не можеш висловлювати свої емоції абоненту, а просто як беземоційне створіння відповідаєш на наведені питання. Часто потрапляються такі абоненти, що агресивно налаштовані і до оператора також, і байдуже відносяться до нього, як до людини, некоректно до нього звертаючись або погрожуючи. З часом, таке відношення набридає, виводить із себе, тому ця професія і є такою недовготривалою. Мало хто залишається надовго на такій посаді.

Зрозуміло, що оператор має стримувати свої емоції і спокійно розмовляти, але є й такі розмови, що інколи доводять до сліз. І, якби це не було дивно, до плачу доводять зазвичай не особи, які використовують ненормативну лексику, а абоненти, які морально давлять просто словами, тоном, тобто, моральний боулінг.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що від булінгу можна потерпати у будь-якому віці. Психологічними механізмами запуску боулінгу є брак повги до особистості на будь-якому етапі онтогенетичного розвитку та сімейне насилля.

Але все ж таки найбільше на цю проблему, з нашої позиції, можуть вплинути тільки батьки, оскільки вони прокладають траєкторію становлення та розвитку особистості дитини. В такому разі логічно зазначити, що психологічні тренінги слід проводити саме з батьками (вони виступатимуть у ролі посередника, а також основного елемента вирішення такого актуального питання).

Отже, булінг може виникати у будь-якому суспільстві: у навчальних закладах, на роботі, навіть вдома (наприклад, якщообираєш чоловіка тирана або свекруха надто керівна особа). В тому, що в сучасному світі з'явилась така тенденція, ми вважаємо, винні саме батьки, оскільки саме від виховання залежить, якою особистістю буде дитина, хто і як формує характер і поведінку її у суспільстві. Якщо надавати надмірну любов та увагу, як то кажуть «здувати порошинки», потім така людина буде з підвищеним самолюбством

та самооцінкою, що може призвести до встановлення її у суспільстві як зачинателя булінгу, наприклад.

Навіть якщо подивитись у минуле, наші бабусі і дідусі або мати та батько у школі не зазнавали таких зазіхань з боку хуліганів, оскільки таких осіб було дуже мало, виховання попереднього покоління надавалось більш правильно: їх навчали поважати інших осіб, вести себе більш толерантно та ввічливо. Зараз же, здається, люди забули, як це, поважати та допомагати.

1. Абсалямова К.З. Булінг у середовищі молодшої школи - соціально- психологічні й особистісні аспекти / К.З. Абсалямова, О.Л. Луценко // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія. - 2013. - № 1046.-С. 216-221.

2. Барліт О.О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі/О.О. Барліт. - Запоріжжя: Олекс, 2013. - 82 с.

3. Дроздов О. Феномен булінгу в школі: шляхи вирішення проблеми/О. Дроздов//Соціальна психологія. - 2016. - № 6. - С. 124 - 132.

4. Лушпай Л.І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення/Л.І. Лушпай//Соціальна педагогіка: теорія та практика. - 2015. - № 4. - С. 26-28.

5. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности. – Киев: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312с.

6. Olweus D. *Bulling at school: What we know and what we can do.* – Oxford: Blackwell Publishing. – 1993. – с.128.

7. Впровадження пілотної моделі структурної профілактики насильства щодо дітей: узагальнення досвіду проекту: інформаційно-методичні матеріали / Н.В. Зимівець, Ю.М. Малієнко, Т.П. Цюман / за заг. ред. І.Д. Звереві . - К., 2009. - 64 с.

8. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі: методичні рекомендації / О.Ю. Дроздов, Л.В. Живолуп, О.В. Ніжинська, Я.В. Сухенько / за ред. Я.В. Сухенько. - Полтава ПОППО, 2011. - 80 с. 143.

9. Барліт О.О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі/О.О. Барліт. - Запоріжжя: Олекс, 2013. - 82 с.

Наукове видання

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

МАТЕРІАЛИ ПЕРШОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ
ТА ПЕДАГОГІКИ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ
У ХХІ СТОЛІТТІ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ»

Дата 15 грудня 2020р.

Збірка наукових праць

Випуск I

Підп. до друку 22.12.2020 р. Формат 60x84/8. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 4,00. Тираж прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018